

Puuetega inimeste töötamist toetavad meetmed

Kvalitatiivuuringu 1. etapi raport

Mauri Sööt

GfK Custom Research Baltic Eesti filiaal

Aprill – Juuni 2008

SISUKORD

1	KOKKUVÕTE.....	4
2	ABSTRACT.....	6
3	SISSEJUHATUS.....	7
3.1	Uuringu taust ja eesmärk	7
4	METOODIKA KIRJELDUS.....	9
4.1	Uuringu sihtrühm ja valim.....	9
4.2	Delikaatsete isikuandmete kasutamine ja küsitlustöö.....	10
4.3	Kokkuvõtte uuringu käigust.....	11
5	UURINGU TULEMUSED.....	13
5.1	Puuetega inimeste töötamise peamised motivaatorid ja barjäärid	13
5.1.1	Tööleidmise barjäärid.....	14
5.1.2	Toetustest ilmajäämise müüt ei ole pelgalt müüt?	16
5.1.3	Noorte puuetega inimeste peamised motivaatorid ja barjäärid hariduse omandamisel ja õpingute jätkamisel.....	17
5.1.4	Kas ja milline täiendõpe motiveeriks ja aitaks puuetega inimesi kergemini tööturule?.....	18
5.2	Puuetega inimestele pakutavad töötamist toetavad meetmed.....	20
5.2.1	Puudega tööealise inimese toetus	20
5.2.2	Töövõimetuspension	21
5.2.3	Rehabilitatsiooniteenused.....	21
5.2.4	Tasuta abivahendite pakkumine.....	23
5.2.5	Isikliku abistaja teenus	24
5.2.6	Tugiisikuteenus	25
5.2.7	Transporditeenused puuetega inimestele	25
5.2.8	Sotsiaalnõustamine	27
5.2.9	Töötamistoetus puudega inimesele	28
5.2.10	Täiendkoolitustoetus.....	29
5.2.11	Taastusravi	29
5.2.12	Tööturuameti teenused.....	29
5.2.13	Muud meetmed.....	31
5.2.14	Soodustused ja eritingimused töötavatele puuetega inimestele	32
5.3	Erinevused vastajagruppide lõikes.....	32

5.3.1	Vastajate abivajadus erinevate puudeliikide puhul?.....	32
5.3.2	Piirkondlikud erinevused.....	35
5.3.3	Vastajate abivajaduse erinevused vanusegruppide lõikes	36
5.3.4	Millega eristuvad eestlastest vene keelt tavakeelena kõnelevad vastajad?.....	36
5.3.5	Erinevused meeste ja naiste vahel.	38
5.3.6	Puude tekke ajast tingitud erinevused.....	38
5.4	Kellelt millist abi enim oodatakse?	38
5.5	Tähelepanekud seoses sarnaste probleemidega tuttavatega.....	40
5.6	Puudeliitude roll.....	40
5.7	Ettepanekuid lisameetmete osas.....	41
6	LISA 1.....	42
6.1	Süvaintervjuu eestikeelne vestluskava.....	42

1 KOKKUVÕTE

Käesoleva uuringu peaesmärgiks oli selgitada Eesti puuetega tööealiste inimeste probleematikat seoses tööle saamise ja töötamisega. Oluline rõhuasetus oli seatud tänaste töötamist toetavate meetmete kättesaadavuse ja efektiivsuse hindamisele. Uuringu sihtrühma moodustasid puudeastet omavad Eesti elanikud vanuses 16-64 aastat. Uuringus olid esindatud liikumis-, kuulmis-, nägemis- ja kõnepuudega inimesed erinevatest Eesti piirkondadest.

GfK Custom Research Baltic Eesti filiaali poolt läbiviidud kvalitatiivuuringus tulemusena ilmnesid järgmised olulised tähelepanekud seoses Eesti tööealiste puuetega inimeste olukorra kohta:

- Puuetega inimesed on motiveeritud töötama, sageli nende endi hinnangul enamgi kui puudeta inimesed. Puuetega inimesi motiveerib lisaks rahale vajadus end täisväärtuslikuna tunda, teiste inimeste seas viibida ja midagi kasulikku teha;
- Mõistagi esineb tööturule pääsemisel üksjagu barjääre. Osa neist on tehnilist laadi (liikumisvõimalused), teised on seotud inimese tervisega (kellel on tervis kehvem, seavad selle stabiliseerumise prioriteediks), kolmandad on seotud puudulike kutseoskuste ja keskmisest madalama haridustasemega. Kõik need võivad omakorda aidata kaasa madala enesehinnangu ja passiivsuse tekkimisele.
- Täiendkoolitusi toimub pidevalt nii puudeliitide kaudu kui muid kanaleid pidi ja teisalt Tööturuamet vahendab saadaolevaid tööpakkumisi, kuid teistest keerulisemas olukorras olevad puudega inimesed, kellel on raskema tervisliku seisundi tõttu või muudel põhjustel tööle mineku ees seisvad barjäärid raskemini ületatavad, vajaksid nähtavamalt seost nende mõlema vahel. Nad sooviks näha, et täiendkoolituse läbimine mõnes mõttes garanteeriks neile töövõimaluse.
- Enamiku hinnangul võiks tööandjatele selgemalt teadvustada puudeliste tööjõu suuresti kasutamata potentsiaali;
- Ühiskondlik aktiivsus on puuetega inimestel väga erinev. Puudeliitide nn. aktivistid, keda antud uuringus oli palju esindatud, on positiivseks eeskujuks näidates, et koos puudega on võimalik rahuldustpakkuvat elu elada.
- Toimetuleku võti on enamasti inimeste haridustaseme ja kutseoskuste olemasolus, vastavad võimalused on viimase kümne aastaga tublisti paranenud.
- Töötamise motivaatorid pole otseselt seotud piirkondadega. Barjääride puhul aga on kaudne seos olemas – kaugemates paikades on üldine tööpuudus suurem ja sealt tulenevalt on puudega inimestel keerulisem tööturu võimaluste eripäradele vastavalt oma elukohta muuta.

Tänaste meetmete osas võib väita järgmist:

- Palju kurdetakse infopuuduse üle. Info on puudega inimese jaoks struktureerimata ja laiali pillutatud. Passiivsemal, kehvema tervisega ja vähem liikumapääseval osal puudelistest ei ole seetõttu võimalustest tervikpilti;

- Väga tänuväärset rolli puuetega inimeste jaoks mängivad kõikvõimalikud puudeliidud. Need on muuhulgas peamiseks infoallikaks, mis puudutab erinevaid riigipoolseid toetusmeetmeid;
- Kõige enam kritiseeritakse rehabilitatsioonisüsteemi. Rehabilitatsiooniplaani tegemine on asjaajamise mõttes inimese jaoks tüütu kadalipp. Teisalt, ettenähtud niigi nappidest summadest saab inimene vaid osa kasutada tegelike ravi- ja turgutusmeetmete saamisele. Inimesed sooviksid nende vahendite jagunemise üle suuremat otsustusõigust. Ei olda rahul, et fikseeritud osa summadest on ette nähtud sageli vähem olulisena tunduvatele psühholoogilistele jm nõustamisteenustele.
- Töötud puudega inimesed, kes on hetkel niiöelda barjääride taha jäänud, vajaksid Tööturuameti meetmestikus loetletud selliste võimaluste, nagu tööharjutus, tööpraktika ja tugisikuga töötamine, realiseerumist. Antud meetmed jäävad Tööturuameti tuntuima ent loomult passiivse töövahenduse teenuse varju nii, et nende kasutamist ei oska enamasti ka aktiivsemad ja laiema tutvusringkonnaga vastajad oma tuttavate näitel meenutada. Vastavaid teenuseid vajava sihtrühma eripäraks aga on passiivsus, mis seisneb sageli sisemises ebakindluses ja tähendab, et nad ei pruugi ise neid teenuseid nõudma minna. Seega tuleks antud meetmeid võimalusel abivajajatele praegusest aktiivsemalt pakkuda.
- Kõige õlitatumalt töötavad niiöelda automaatselt laekuvad toetused nagu töövõimetuspension ja puudetoetus.
- Võrreldes Eesti erinevaid piirkondi, on transportteenused puuetega inimestele, Tööturuameti teenused, nagu ka muud vastavalt vajadustele omavalitsustelt taotletavad kompensatsioonid, on oma kättesaadavuselt väga erinevas arengustaadiumis. Kõige parem on olukord suuremates linnades ja kõige mahajäänud väiksemates asulates.

2 ABSTRACT

The main objective of current survey was to create an in-depth understanding about the work-related issues among disabled people, as well as about their awareness and usage of the measures offered by the authorities to improve their well-being.

The survey was ordered by the Ministry of Social Affairs, and was partly funded by the European Social Fund in Estonia.

The research was conducted by GfK Custom Research Baltic Estonian division. 40 half structured in-depth interviews were moderated by Mauri Sööt and Jana Bruns. The report was compiled by Mauri Sööt.

The main findings can be distinguished into two parts.

Firstly, disabled people are keen in working, and in fact, they are underestimated labour-potential for Estonian employers as they often can be more dedicated and motivated than other people.

There is the active part of disabled people who run the volunteer organisations or do the related-work. On the other hand, there is a number of disabled people who are „stuck between four walls” due to various barriers, such as poor health-condition, low education-level, moving barriers, and consequently low self-esteem. They are the passive part of disabled people, and sadly also insufficiently informed about their rights and possibilities to work.

Secondly, various existing employment-measures were thoroughly discussed in the survey. There exists general lack of information, especially among unemployed and more passive people. Certain spontaneous measures, such as regular pension-payments are naturally functioning for almost everyone. On the other hand, more complex services, for which a lot of bureaucracy and red-tape is needed, are not accessible. Most employment market services are known and available, however, poorer people who are often passive, don't find job for themselves.

3 SISSEJUHATUS

Käesoleva kvalitatiivuuringu „Puuetega inimeste töötamist toetavad meetmed” viis Euroopa Sotsiaalfondi programmi „Töölesaamist toetavad hoolekandemeetmed 2007-2009” raames läbi uuringufirma GfK Custom Research Baltic Eesti filiaal Sotsiaalministeeriumi tellimisel.

Meetmeteks nimetatakse käesolevas uuringus kõiki tööhõivet toetavaid hüvitisi, toetuseid ja teenuseid, mida pakuvad kas riik, kohalik omavalitsus (KOV) või organisatsioonid.

Uuringu valmistas Sotsiaalministeeriumi sotsiaalpoliitika info ja analüüsi osakonna nõuniku Tiina Linno eestvedamisel ette ekspertrühm, kuhu kuulusid Helmi Tampere, Riina Riisalo, Piia Tammpuu ja Mari Kreitzberg Sotsiaalministeeriumist ning Anu Kippar Tööturuameti Tallinna ja Harjumaa osakonnast. Materjalide venekeelsel toimetamisel oli abiks Jelena Rõbakova.

Uuringu materjalid koosnesid pool-struktureeritud intervjuu küsimustikust süvaintervjuude läbiviimiseks koos intervjuueerija juhendi ja uuritavate meetmete kirjeldusega ning vastaja nõusolekuavaldusest.

Uuringu 1. etapi küsitlustöö toimus ajavahemikus 22. aprill – 25. juuni 2008, mil viidi läbi 40 pool-struktureeritud süvaintervjuud (kestusega kuni 2 tundi) puuetega inimesega üle Eesti (täpsem sihtrühma kirjeldus Lisas 2). Kogutud informatsiooni analüüsi tarbeks lindistati intervjuud diktofonile.

Süvaintervjuude moderaatoriteks olid GfK Custom Research Baltic Eesti divisjoni juht Mauri Sööt ja uuringujuht Jana Bruns. Vastajad värvati Eesti puuetega inimeste organisatsioonide kontaktisikute kaasabil, värbamise koordinaatoriks oli küsitlusosakonna juht Janika Tammik. Käesoleva aruande on koostanud Mauri Sööt.

3.1 Uuringu taust ja eesmärk

Sotsiaalministeeriumi poolt aastatel 2005-2006 läbi viidud Puuetega inimeste vajaduste ja toimetuleku uuringu (PIU 2006) andmetel töötab tööealistest puuetega inimestest vaid umbes viiendik. Objektiiivseteks ja struktuuraseteks teguriteks seejuures olid sobivate töökohtade ja/või transpordivõimaluste puudumine, tasemehariduse ja täiendõppe võimaluste piiratus, töötamist toetavate teenuste ebapiisav kättesaadavus või vajadustele mittevastavus, töökogemuste vähesus või nende puudumine, tööandjate vähene huvi puuetega inimeste tööle võtmiseks ning paindlike töövormide vähesus. Lisaks selgus 2006. a uuringust, et puuetega inimeste töötamisele seadsid piiranguid või takistusi ka subjektiivsed hoiakulis-käitumuslikud barjäärid, kokkuvõttes oli mittetöötavate puuetega inimeste motivatsioon ja valmidus töö leidmiseks ning tööleasumiseks suhteliselt madal.

Seetõttu seadis Sotsiaalministeerium 2008. aastal läbiviidavas Puuetega inimeste töötamist toetavate meetmete uuringus eesmärgiks uurida detailsemalt põhjuseid nende probleemide taga, et kavandada tegevusi, kuidas võimaldada senisest enam puuetega inimeste sisenemist tööturule – kuidas tõsta puuetega inimeste motivatsiooni töötada ning kuidas täiustada selleks loodud meetmeid, kaaludes vajadusel ka lisameetmete loomist.

Kuna puuetega inimeste tööhõivet toetavad meetmed hõlmavad nii riiklikult rahastatavaid ja osutatavaid teenuseid kui ka mitteriiklike teenusepakkujate (MTÜd, kohalikud omavalitsused jt) poolt pakutavaid teenuseid, siis oli üheks küsimuseks käesolevas uuringus, kas ja kuidas ning mille poolest erinevad riiklike ja mitteriiklike teenusepakkujate poolt pakutavad teenused.

Olulise teemana tööhõive kõrval käsitles uuring tööealiste puuetega inimeste, eriti noorte haridust puudutavaid võimalusi, uurides nii põhi-, kesk- ja kõrghariduse omandamisega seonduvaid, aga ka täiend- ja ümberõppe vajadusi, kui töötamine peaks selle eeltingimuseks seadma.

Täpsemalt on eesmärgiks hankida teavet järgmiste küsimuste kohta:

- tööealiste puuetega inimeste ühiskondlik aktiivsus; nende huvi töötamis/õppimise vastu ning senised kogemused;
- peamised töötamis/õppimist takistavad piirangud, s.h motivatsioonipuudus ja mis on selle põhjuseks;
- millist tuge vajatakse töötamisel/õppimisel erinevatelt osapooltelt (riik, KOV-id, sugulased, lähedased);
- töötamist toetavate meetmete senine kasutamiskogemus, teadlikkus nendest meetmetest;
- vajakajäämised praeguste puuetega inimeste töötamist toetavate meetmete osas;
- ettepanekud uute võimaluste loomiseks tööealiste puuetega inimeste senisest aktiivsemaks kaasamiseks tööturule.

4 METOODIKA KIRJELDUS

4.1 Uuringu sihtrühm ja valim

Uuringu sihtrühmaks on Eesti Vabariigi tööelised puuetega inimesed vanuses 16-64, kellega käesoleva uuringu 1. etapina viidi läbi 40 süvaintervjuud.

Vastajate valiku puhul arvestati erinevaid kogemusi vastavalt puudeliigile, vastaja emakeelele, eelnevale töö- ja meetmete kasutamise kogemusele ning motivatsioonile töötada.

Antud uuringu 1. etapiga hõlmatavad puudeliigid on järgmised:

1. Liikumispuue (käed, jalad, mootorika, muu piiraja)
2. Keele- või kõnepuue
3. Nägemispuue
4. Kuulmispuue

Tööelised puuetega inimesed on käesoleva uuringu raames jagatud nelja vanusrühma: 16-24, 25-34, 35-54, 55-64 - ning nende valikul arvestati printsüüpi, et vastajaid oleks võimalikult erinevatest Eesti piirkondadest. Venekeelsete vastajate osakaaluks planeeriti kuni ¼ vastajatest.

Uuringu valim koostati järgmiste puuetega inimeste organisatsioonide kaasabil: Eesti Liikumispuuetega Inimeste Liit; Eesti Pimedate Liit; Eesti Vaegkuuljate Liit; Eesti Kurtide Liit; Eesti Kogelejate Ühing. Tegelik valimi sotsiaal-demograafilist jaotust iseloomustab tabel 1.

Tabel 1. Tegelik valimi sotsiaal-demograafiline jaotus

SÜVAINTERVJUUSID KOKKU	40
PUUDELIIK	
Liikumispuue (jalad, käed, mootorika vm piiraja)	22
Kõnepuue	4
Kuulmispuue	6
Nägemispuue	6
Liitpuuded:	
Liikumis- ja kõnepuue	1
Kuulmis- ja vaimupuue	1
EMAKEEL	
Eesti	33
Vene	7
VANUSERÜHM	
16-24 a	3
25-34 a	5
35-54 a	25
55-64 a	7
SUGU	
Mees	20
Naine	20
REGIOON	
Tallinn	12
Muu põhja Eesti (Harju-, Järva-, Raplamaa)	4
Lääne-Eesti (Lääne-, Saare-, Pärnu- või Hiiumaa)	5
Lõuna-Eesti (Valga-, Viljandi-, Võru- või Põlvamaa)	5
Tartu Regioon (Tartu- või Jõgevamaa)	6
Virumaa (Lääne- või Ida-Virumaa)	8
Töö-kogemus	
On	31
Puudub	9
Soov töötada	
On	37
Puudub	3
Rehabilitatsiooniteenuste kasutamise kogemus	
On	27
Puudub	13

Vastanute ja mittevastanute detailne sotsiaal-demograafiline profiil on toodud raporti Lisas 2 (metoodilise lisamaterjalina koos transkriptsioonidega, mis ei kuulu avaldamisele).

4.2 Delikaatsete isikuandmete kasutamine ja küsitlustöö

Vastavalt Andmekaitseinspeksiooni nõudele küsiti kõigilt vastajatelt eelnevalt nõusolek uuringus osalemiseks ning delikaatsete isikuandmete (isiku nimi, kontakttelefon, aadress või e-mail koos puudeliigiga) edastamiseks uuringufirmale süvaintervjuude aja ja koha kokkuleppimiseks. Selleks saadeti igale vastajale eelpool nimetatud puuetega inimeste organisatsioonide poolt enne süvaintervjuu läbiviimist nõusolekukirjad, milles neid informeeriti uuringu eesmärkidest ja sellest, et iga inimese vastused jäävad anonüümseteks, samuti asjaolust, et andmete kogumise ning

edasise analüüsi võimaldamiseks salvestatakse intervjuu diktofonile. Vastaja nime ja allkirjaga nõusolekukirjad (ilma delikaatsete isikuandmeteta) tagastati posti teel puuetega inimeste organisatsioonidele või GfK Custom Research Baltic Eesti filiaalile, kes edastas need Sotsiaalministeeriumile kui uuringu tellijale. Osade (ca ¼) vastajate leidmiseks kasutati nn lumepallimeetodit, sh. uuringus osalenud inimeste kontakte. Selle tingis asjaolu, et küsitlustöö perioodi vältel ei õnnestunud puudeliitudel piisaval hulgal sobilikke täiendavaid kontakte saada ning et sel viisil jõuti oluliselt sagedamini puudeliitude tööga aktiivselt mitteseotud inimesteni. Neil juhtudel esitas vastajale tutvumiseks ja allkirjastamiseks ülalmainitud nõusolekukirjad GfK Custom Research Baltic.

Kõik intervjuud toimusid vastaja poolt eelistatud kohtades: enamasti vastaja kodus, ent üksikutel juhtudel ka töökohas, uuringufirma ruumides või mõnes muus paigas.

Salvestatud intervjuude kohta koostati anonüümsete värbamistunnustega (vastaja puude liik, vanusevahemik, sugu, emakeel) eestikeelsed täistranskriptsioonid. Info üldistamiseks kasutati kvalitatiivset tekstianalüüsi.

4.3 Kokkuvõtte uuringu käigust

Eesti puuetega inimeste organisatsioonid olid lahkesti valmis koostööks, et uuringusse vastajaid leida. Koostöövalmid olid ka puuetega inimesed ise, eelkõige soovist, et puuetega inimeste tänases olukorras riigi meetmetena reaalselt midagi paremuse suunas muutuks.

Ainsa erandina ei õnnestunud etteantud küsitlusperioodi jooksul saada intervjuuks kokkulepet ühegi vastajaga Eesti Afaasialiidu kaudu. Peamiseks põhjuseks oli oluliselt raskendatud suhtlemine vastava diagnoosiga inimestega.

Peab märkima, et peatükis 4.1 kirjeldatud valimi koostamise metoodikast lähtuvalt on antud uuringus suur nn aktivistide osakaal – need on puuetega inimesed, kes on ise puudeliitude või puuetega inimestele suunatud ettevõtmiste juhtimisega või koordineerimisega otseselt seotud. See asjaolu võib mõjutada üldpilti ning uuringu tulemused võivad olla tegelikkusega võrreldes positiivsemad.

Pool-struktureeritud küsimused mahtusid ära ette nähtud 2-tunnisesse intervjuukavasse, mis ei olnud vastajate jaoks liiga pikk. Üksikud intervjuud ületasid selle aja, kuid peamiselt seetõttu, et vastajad ise soovisid oma elust või probleemidest moderaatoriga pikemalt vestelda, mida neile ka võimaldati.

Kui fookusgruppide meetodi puhul kipuvad just venekeelsed fookusgruppid minema üle ette nähtud aja, siis käesoleva uuringu süvaintervjuude puhul oli vastupidi – pikemaks kujunesid eelkõige eestikeelsed intervjuud.

Prognoositust pikemaks kujunes hiljem ka enamik süvaintervjuude transkriptsioone – keskmiselt 35-40 lk ühe intervjuu kohta.

Enamik intervjuusid viidi läbi vastajate kodus. Kui seal viibis samal ajal ka teisi pereliikmeid või tuttavaid, siis enamasti ei viibinud nad intervjuu ajal samas ruumis. 4-5 intervjuu puhul viibis küll keegi intervjuueeritava läheduses, kuid see ei tundunud vastajaid segavat: mitmelgi puhul andsid just need vastajad kriitilisemaid vastuseid.

Lisaks kasutati kolme intervjuu puhul viipekeele tõlke ning see süsteem töötas hästi. Viipekeele tõlgid telliti Eesti Kurtide Liidust. Tõlgid andsid moderaatorile ka muud vajalikku taustainfot nii viipekeele kui ka nende inimeste puude ja eluolu spetsiifika kohta, kes viipekeeles suhtlevad.

Käesoleva uuringu valimisse sattunud puuetega inimesed, sh liikumispuudega inimesed tundusid olevat ka üllatavalt liikuvad, nii mõnigi kord tuli muuta intervjuuks varem kokku lepitud aega, sest vastajal oli kiire või pidi kuhugi ära sõitma.

Teemade osas kujunes erinevate meetmete detailne ette lugemine üsna aeganõudvaks. Samuti oleks väljend „paindlik töökoht” (küsimustiku viimane teema) vajanud vastajale pareminimõistetavat selgitust.

Kokkuvõtvalt võib tõdeda, et tegemist oli ka uuringu läbiviijate jaoks avardava kogemusega. Puuetega inimeste seas on erinevalt levinud eelarvamustest väga palju positiivse ellusuhtumisega inimesi, kes oskavad elust rõõmu tunda vaatamata oma puudele ja kes võivad seetõttu olla eeskujuks paljudele teistele, sh sellistele inimestele, kellel puuet ei ole.

5 UURINGU TULEMUSED

5.1 Puuetega inimeste töötamise peamised motivaatorid ja barjäärid

Suur osa antud uuringus osalenud puuetega inimesi töötavad või on töötanud ühel või teisel moel. Üheksal inimesel 40-st puudub töökogemus üldse. Soov (rohkem või vähem konkreetne) töötada on aga suurel enamikul, vastavat tahtmist ei olnud vaid kokku kolmel inimesel.

Loomulikult ei saa selliseid üldistusi teha nende inimeste kohta, kes oma puuet põhjustava haiguse tõsiduse tõttu puudeliitude suhtlusvõrgustikust välja jäävad, n.ö. „kodust välja ei saa” ja seetõttu ka antud uuringu valimisse ei sattunud.

„On paljud, kellega ma varem õppisin. Nad ongi jäänud istuma kodudesse. Mul vedas lihtsalt iseloomuga.” (Liikumispuue, N, 54a)

Mitmed inimesed on otseselt või kaudselt seotud puudeliitude töö või tegevusega ning nendel juhtudel on inimesed oma tööga tõeliselt rahul. Neid inimesi ei motiveeri niivõrd töö eest teenitav palk, mis on suhteliselt napp, kuivõrd töö sisu, suhtlusringkond ja võimalus midagi tõeliselt kasulikku teha.

„Ei nob ma olen oma tööga rahul ja see on väga hea, vähemalt teistele saan abi anda.” (Liikumispuue, M, 60a)

Teine osa inimesi töötab mingil konkreetsetel erialal, mida antud puue võimaldab. Sellistel juhtudel varieeruvad peamotivaatorid sagedamini ja hõlmavad tihemini ka teenitavat töötasu.

- Kui on tegemist lihttööga, sellistel juhul on tõesti peamine motivatsioon teenitav palk, tõi puuetega inimeste poolt teenitavad töötasud on pahatihti väga madalad.

„A4 lehtesid võldin neljaks veel omakorda, et mingitki raha teenida, ütleme see üks voldik, ma saan selle eest 10 senti, aga kuus ma pean ära tegema vähemalt 7000 tükki, et 700 kroonigi saada. Ütleme, et see on üldiselt suht raske töö, suht raske vaevaga tuleb siukene väike summa.” (Liikumispuue, N, 25-34a)

- Palgale lisandub tihti soov end vajalikuna tunda, inimeste keskel olla, aga ka liikuda.

„Kus oleks hea õhkkond ja kus oleks nagu võimalik käisida nob tuge või kui midagi juhtub...kui sul midagi mingi nüans selge ei ole või...et sind võetaks nagu võrdsena ja toetatakse. No kõige põhilisem on see õhkkond, muidugi, et tunnustatakse, see ka muidugi.” (Kõne- ja liikumispuue, N, 42a)

„Motivatsiooniks on arsti nõuanne. Lisaks muidugi veel see, et nelja seinaga vahel võib otsa lõppeda. Seevastu inimeste keskel möödub päev kiiresti. Nõnda tunded end normaalse inimesena. Palk loomulikult ka.” (Liikumispuue, N, 55-64a)

- Lisaks mainitakse üksikutele juhtudel muid hüvesid nagu vaade aknast, tegevusvabadus jne.

„Ma saan teha nagu üsna palju neid asju, mis ma tahan.” (Kõnepuue, M, 35-54a)

Positiivse erijuhtumina võib mainida näiteks pimemassööre, kelle töö ei pruugi küll olla seotud puudeliitude organisatoorse tööga, kuid kes ometi on edukalt kasutanud vastava Pimemassööride Ühingu poolt loodud häid võimalusi uue ameti omandamiseks ja enese pidevaks täiendamiseks.

Mittetöötavaid puuetega inimesi sattus antud uuringusse veidi vähem. Nende inimeste puhul oli tegu sagedamini tõsisemate haiguste ja sageli kombineeritud puuetega. Pahatihti ei ela nad Tallinnas, nad pole niivõrd aktiivsed üleüldiselt, isegi kui kuuluvad mõnda puudeliitu. Samuti on ilmselt nende puhul oluline põhjus, et nende noorusajal ei olnud puuetega inimeste hariduse ja toimetulekusüsteem võrreldav praegusega.

Kokkuvõtvalt jäi silma, et mitmed puudega inimestest on tegelikult agarad töötama, mõni isegi samaväärselt terve inimesega ja rohkemgi veel - üks vastaja mainis, et ta töötaks ka üle 8 tunni. Üks noor 30ndates liikumispuudega aktivist Viljandist aga samas ei tahtnud täisajaga tööd, sest see segaks tal sportimist – ta eelistaks projektipõhist tööd, kus saab ise oma aega määrata. Märksõnadeks on paindlik tööaeg, ühe vastaja hinnangul ka hea kollektiiv, mis aitab, et inimene ei kapselduks.

Teiseks jäi silma see, et vastavalt puudele soovitakse ka sobivat tööd. See, kellel on liikumispuue, sooviks tööd, mis eeldab vähe käimist või üldse mitte käimist; kel on kuulmis- või kõnelemispuue, sooviks tööd, mis eeldaks vähe suhtlemist inimestega.

“Olen mõelnud pubastusfirmadele, kus pole kõne nii palju vaja.” (Kõnepuue, N, 16-24a)

Mitme intervjuust jäi kõlama hirm kaotada tööle minnes oma toetused, millest kajab läbi ebakindlus tuleviku ees. Seega on vaja puudega inimesi paremini informeerida, et ise tööl käimine tagab parema sissetuleku kui üksnes riigitoetuse saamine.

5.1.1 Tööleidmise barjäärid

Tööleidmise barjäärid võib jagada sisesteks (inimesest tulenevad) ja välisteks (keskkonnast tulenevad).

Peamisteks inimesest endast tulenevateks barjäärideks tööle minekul on:

- Inimese tervislik seisukord ei võimalda paljusid (enamikke) teadaolevaid töid teha. Soovitakse esmalt tervis enam-vähem stabiilseks saada, siis ollakse alles valmis edasi mõtlema töövõimalustele.
- Puudele lisanduv eriala puudumine on inimese teinud suhteliselt passiivseks ja äraootavaks. Ollakse küll huvitatud pakkumistest, ent ise aktiivselt tööd ei otsita. Mitmed on end küll Tööturuametis arvele võtnud, ent pakkumiste mittelaekumist võrdsustataksegi pahatihti negatiivse vastusena, millest omakorda järeldatakse võimaluste puudumist.
- Alaväärsustundest tulenev julguse ja pealehakkamise puudumine. Paljud puudega inimesed on kogenud mõnitamist, mis nõrgema iseloomu puhul pärsib inimese pealehakkamist. Samuti mõjub enesekindlusele pärssivalt eitavate vastuste saamine kandideerimistel. Vastupidi, kindlust annaks kui oleks teada, et samasse kohta on õnnestunud tööle saada teistel sarnaste puuetega inimestel.

„Ma pole kindel, kas ma ikka...noh tähendab kas ma saan hakkama või ma ei saa hakkama. Ma parem nagu ei julge võtta või...teatud tööd. Et kui oleks selline teenus ka, et kui mul noh nagu see töö...et keegi nagu juhendaks, siis oleks okei, siis oleks selline, et oleks normaalne. Aga minul üksinda hakata, see on mulle natuke raske või.” (Kõne- ja liikumispuue, N, 35-54a)

„Ega mina ka algul ei julgend toast välja tulla, kui ma haige olin... No siis ma elasin mehega koos. Nüüd ma olen mehest labus ka, ütleme tänu oma haigusele, et see nob, mõjutab ikka perekonnaelu kobe.” (Liikumispuue, N, 25-34a)

„Eitav vastus on ju – nagu kui saad eitava vastuse, siis järgmisesse kohta on ju raskem minna, tundub. Mina ka ei taba.” (Kõnepuue, N, 16-24a)

Peamisteks ümbritsevast keskkonnast tulenevateks barjäärideks tööle minekul on:

- Tööandjate eeldatavad eelarvamused ja huvipuudus

„Ütleme, on kümme töökohta, siis kabeksa nagu pelgab kurdi ära – ei taba, ei soovi kurti sinna tööle. Võib-olla üks-kaks võtavad – just sellised vähemtasustatavad madalad kohad..” (Kuulmispuue, N, 35-54a)

„Ajalebekuluutuste peale, läbi tuttavate. Püüan ikka uurida. Nob, kui keegi kuuleb, et oled juba invaliid, noor inimene – ei, ei.” (Liikumispuue, N, 25-34a)

„Minu arust, et need tööandjad ei tule selle asjaga kaasa.” (Liikumispuue, M, 35-54a)

„Minu jaoks ei olegi palju võimalusi, kuna ma hästi ei kuule, mind ei võeta nii palju tööle sinna. /.. / Väga raske on tegelt tööd otsida küll. Makstakse palka ka nii vähe ja. Ei tasu üldse nii väikse palga peal tööl käia ka. (Kuulmispuue, N, 25-34a)

- Inimese puude ja „kohandamata” keskkonna negatiivsest koosmõjust tulenevad tehnilised barjäärid

- Eriti liikumispuudega inimesel võib tööl käimine mitte ära tasuda – töölt saadav võimalik tulu ei pruugi sageli ületada transpordile vajaminevaid kulutusi.

„Neid õnneseeni linnas on 11 inimest, keda veavad. Kõik.... Mitte seda, et tema palka jagub nendeks sõitudeks, vaid ta maksab veel juurde, et tööl käia.” (Liikumispuue, N, 35-54a)

- Lisaks invatranspordile vajavad liikumispuudega inimesed logistilist lahendust ka kodust transpordivahendini, sealt töökohale, ning siis omakorda tagasi jõudmiseks.

- Kaudseks barjääriks võib pidada puudelise nõrgemast tervisest tulenevat vajadust paindlikuma tööaja järgi, mis võib minna vastuollu tööandja taotlusega tulemuslikkuse osas või siis tekitada tööandjale lisanduvaid ebamugavusi.

„See oleks kõige tähtsam, et trepist ei peaks kõndima, et nob käe ulatuses suuremalt jaolt kõik oleks, et ma nii kombin sealt asju ja võib-olla seal siis 10 või 15 minutilised istumispausid, et natukene ennast uuesti koguda, et ja see oleks kõik, et mul muud rohkem vaja poleks.” (Liikumispuue, N, 25-34a)

- Tööpuudus

- Laiemalt: tööpuudus üleüldiselt,

„Mul on mitu sellist tuttavat, kaks on siit, Kõhla-Järvelt. Üks on noor, alla 30aastane naine, teine pisut vanem mees Parkinsoniga. „Mida te loodate – normaalsedki inimesed ei leia tööd,“ on tavaline vastus.” (Liikumispuue, N, 35-54a)

- Kitsamalt - sobiva ja väärilise töö puudus või teadmatus vastavate võimaluste osas.

„Ma ütleks, et praegu on arusaamine, et invaliid võib ka kopikate eest tööd teha - pole hullu midagi.” (Liikumispuue, N, 35-54a)

„No mis tööd ma otsin, ma rüügin, et see on see probleem, et tööandja ei maksa mulle. Ta maksab äärmisel juhul kaks tubat krooni, no mida ma lähen sinna kabe tubande krooni eest mängima” (Liikumispuue, M, 35-54a)

„Ausalt öeldes inimesed ei taha tööd teha...Ta elab sellega ära, et vaata seda miinimumpalka, ta peab kabeksa tundi väljas olema, saab miinimumpalka, no peab väljas olema, et ta kalkuleerib selle ära ja ma elan ka sellega ära, teen võimaluse korral mingi kõrvalotsa, siin meie kandis on niimoodi, aga nob midagi teha ei ole, see on elu praegu.” (Liikumispuue, M, 55-64a)

- Hirm toetusi kaotada (vt täpsemalt ptk 5.1.2.)

5.1.2 Toetustest ilmajäämise müüt ei ole pelgalt müüt?

Kuigi praeguste regulatsioonide põhjal töölemineku puhul puudega inimestelt toetusi ära ei võeta, kujunevad inimeste arusaamad pikema aja jooksul saadud kogemusi üldistades ja kõikvõimalikest ametlikest ja mitteametlikest kanalitest leviva info, kuulujuttude ja hirmude põhjal.

Enamik intervjuueeritud inimesi küll ise teavad, et puudelistel toetusi ära ei võeta, kuid mitte kõik pole selles veendunud, ning enamgi, on olemas vastupidiseid näiteid nii vastajate kui nende tuttavate hulgast. Enimmainitud kartus seostub vajadusega teatud perioodi järel käia puudeastet või/ja töövõimetuse protsenti uuendamas ning inimestele tundub, et olles hakanud tublilt tööl käima, võib see otsustajatele anda sellise signaali, mis viib tema puudeastme alandamiseni, mis omakorda väljendub inimese toetuspaketi nõrgenemises.

„Siin on mul vahepeal ju puue ära võetud, minu haigus ei ole ju kuhugi kadunud. Ma ütlen, et see tõesti on kõik naeruväärt ja nüüd ma ütlen, kui mulle, nad mulle mu ratastooli ei anna, ma loobun sellest, ma ei jätka enam rehabilitatsiooniplaane ajama. Ma olen nõus kõigest loobuma, ma ei jõua enam niimoodi. Siin küll kõik ütlevad, sa ei tohi loobuda, sa ei tohi... No kaua ma mängin? Kaua ma mängin tola? (Liikumispuue, N, 25-34a)

„See on täiesti põhjendatud hirm, sellepärast, et ma tean konkreetset ühte nägemispuudega inimest, kes töötas koolis inglise keele õpetajana ja temalt võeti, kui ta tööle läks. Kui ta läks uuesti sinna puudeastme ekspertiisi või taotluse esitas, siis enne oli sügav, siis pandi keskmine - öeldi, et kui sa töötad, siis sul ei ole rohkem seda toetust vaja. No minu arust on see väga ebaõiglane, sellepärast, et kui inimene töötab, siis tal on veel rohkem kulusid seotud puudega, muidugi ta saab palka, aga palk ei ole ju mõeldud puudega seotud kulude hüvitamiseks, vaid inimese muudeks vajadusteks” (Nägemispuue, M, 35-54a)

„Inimesed räägivad ja kellegil on kogemusi ka. Näiteks siin üks naisterahvas käis tööl, iga kolme aasta tagant peab seda puudeastet omale ajama, eks ole ja siis vot seal oligi, komisjonis oligi naisterahval sellega probleeme, et vaadati – ahah, teie käite tööl, teeme teile natukene selle asja kergemaks, et kui te tööl suudate käia, siis saate toetust ka vähem./.../ Siis ma lähen üldse puudeastet ajama...nü, nad vaatavad, selge...uurivad kuskilt välja, et ma käin tööl, eks ole. Nü, siis ütlevad mulle, sa käid tööl, ahah, selge, sul enam sügavat puuet pole vaja, paneme sulle nüüd võib-olla selle raske puude. Siis on mul automaatselt see puudetoetus ka väiksem ja kui ma nüüd panen selle tööraha kokku ja selle raha, mis ma invaliidsuspensiooni ja neid asju saan, see teeb sama välja, mis ma saan üksi seda pensiooni.” (Liikumispuue, M, 35-54a)

Sellise kartuse tulemusena tõmmatakse kaitseseisundisse kuni selleni, et kiputakse võimalikke töötusi ametnike eest varjama.

„On siin nagu arvamus, et mul on puue, et mul on pension, aga kui ma tööle lähen, siis on nagu raha rohkem, et kui ma töötan, et parem öelda, et ma ei käi tööl, et ma olen nagu kodune. Et elan nagu ainult pensionist. Et siis nagu oleks suurem, see soodustusprotsent.” (Kuulmispuue, N, 16-24a)

Kokkuvõtvalt on tegu hirmuga, mis on levinud just vähemaktiivsete ja seega ka vähem informeeritud puudega inimeste seas. Siit tulenevalt, kui riigi taotlus on puudega inimeste töötamise soodustamine ja selleks on otsustatud toetusi mitte vähendada, siis tuleks vastavat toetuste kallale mitte-minemise lubadust selgemalt kommunikeerida.

„Kardetakse sellepärast, et puudub teave. Normaalne inimene ei karda kunagi, kui ta on informeeritud. Hirm tekib info puudumisest.” (Liikumispuue, N, 55-64a)

Üheks sellise hirmu põhjuseks pakutakse, et mõni aeg tagasi toimusid puudeastmete ümberhindamised.

„No jaa, nad ei ole teadlikud sellest, et ei võeta mitte midagi ära, pension jääb edasi, kõik asjad jäävad edasi./.../ No maal on ikka suurem, linnas ka natuke. Siin on paljudel, et polegi nad tööl käinud, võib-olla käis seal naabril puid lõikamas, aga et algul anti neid puudeastmeid väga kergekäeliselt, siis tulid need ümberhindamised ja paljudel võeti nad maha, et näh, ma käisin seal tööl ja mul võeti ära, aga tegelikult see pole nii, ei noh, tal võeti ikka muu pärast, mitte töö pärast.” (Liikumispuue, M, 55-64a)

5.1.3 Noorte puuetega inimeste peamised motivaatorid ja barjäärid hariduse omandamisel ja õpingute jätkamisel

Seda, et haridus on võti edasiseks toimetulekuks, on märgata erinevate vastajate võrdluses. Seetõttu on selge, et puuetega inimeste kutsehariduse jätkuv soodustamine on vajalik, ning tõenäoliselt tuleb reeglina läheneda juhtumipõhiselt - arvestades nii inimese huvisid, võimeid kui ka tõenäosust vastaval erialal oma puudega tööd leida ja tööga edukalt toime tulla.

Enamikul noortel puudega inimestel on õppimise soov ühes või teises vormis olemas. Enda harimise ambitsiooni ulatus sõltub paljuski senisest elu- ja haridusteest.

„Tallinna Pedagoogilises Seminaris. Ja sügisel, mis ma valisin, oli koolieelne õpetaja, aga nüüd ma sügisel võibolla tahan seda eriala vabutada.” (Kuulmispuue, N, 16-24a)

„Kui ma tahaks veel teise kooli edasi õppima vä? Olen küll mõelnud. Kas meigikooli või juuksurisse või midagi sellist./.../ Minu jaoks ei olegi palju võimalusi, kuna ma hästi ei kuule, mind ei võeta nii palju tööle....” (Kuulmispuue, N, 25-34a)

Koolide valiku puhul tulevad mängu puudest tulenevad tehnilised piirangud (liikumisvõimalused), kurtidel vajadus viipekeeletõlkide järgi, jne.

„Seal ei ole elu selleks kohandatud. Isegi Tallinna Tehnikaülikooli korpused, kus ma magistrantuuris õppisin, ei olnud kohandatud. Seal ei olnud liftegi. Üles ja alla liikumiseks pidin alati kellegi abi paluma. See oli ebamugav ja seepärast ma õpingud pooleli jätsingi.” (Liikumispuue, M, 25-34a)

Need, kellel on õpingud ajutiselt katkenud mingi kolmanda teguri mõjul, nagu näiteks lapse sünnid või pikk viipekeeletõlgi järjekord, soovivad üldjuhul haridustee lõpule viia.

„No, tahaks nagu ikka sama ära lõpetada, sest muidu uuesti nagu hakka jälle nullist ja. Selles suhtes.” (Kõnepuue, N, 16-24a)

„Mul ei olnud võimalik saada viipekeele-tõlgi teenust ja kuna tõlkidest oli puudus, siis sellepärast ma pidin võtma akadeemilise pubkuse.” (Kuulmispuue, N, 16-24a)

Samas keskealised inimesed räägivad uue hariduse omandamisest vähem, kui, siis unistades või pigem täiendkursuste formaati eelistades.

„Ma arvan, et oleksin valmis, aga see on üksna selline, nõuab eneseületamist, sellepärast et kui niiüid ülikoolist rääkida, siis seal peab enne tegema veel riigiekksamid uuesti ja kõik see õppimine ja kuna ma lugeda ei näe, siis ma peaksin kõik asjad nagu, nob mul on arvuti süntesaatoriga, mis annab võimaluse kirjutatud teksti, nob seda on võimalik skanneriga ka raamatust skanneerida arvutisse ja siis seda kuulata. See võimalus on olemas, aga nob ma ei oska öelda, kas ma päris valmis niiüid ülikooli minema olen, aga selliseid mingeid kursusi või...” (Nägemispuue, M, 35-54a)

5.1.4 Kas ja milline täiendõpe motiveeriks ja aitaks puuetega inimesi kergemini tööturule?

Vastajaid iseloomustab suur huvi täiendõppe vastu. Kui üks erand välja arvata, siis kõik vastanud olid täiendõppest huvitatud ning mitmed neist olid seda ka saanud. Samas ei nähtud otsest seost täiendõppe ning hilisema töö saamise vahel.

Mõnedele intervjueeritutele tundus täiendõpe olevat ajaveetmise ning enda värskena hoidmise viis. Üldine praktika tundus valdavalt olevat selline, et kõigepealt on töö ning sellega kaasnes täiendõpe kas iseenda või tööandja initsiatiivil, vastasel juhul ei osata hästi omandatud teadmiste- oskustega midagi peale hakata.

Probleemiks peeti seda, et alati ei ole puuetega inimestel eeldused täiendõppeks täidetud. Puuetega inimeste haridust ning koolitust peeti küll oluliseks, samas toodi välja, et mingi eriala saamise eelduseks on keskharidus, samas ei ole puuetega inimestel paljudes tavakoolides olnud võimalik õppida (näiteks ei saa liikuda), seega on esmased eeldused eriala saamiseks täitmata. Oluliseks peeti, et puuetega inimestel oleks erialade osas valikuvõimalus.

“Peaks jõudma nagu sinnamaani, et nendele inimestele õpetatakse ikkagi konkreetsed ametid selgeks kutsekoolides, ülikoolides, et nob, nendel oleks võimalus need samad kursused läbi käia, mis nendes koolides olemas on, et nad saaksid nendest valida, mis neile kõigile sobib” (Liikumispuue, M, 35-54a)

Mitmetel intervjueeritud inimestel oli juba mingi haridus omandatud või pooleli jäetud ning sooviti erialast enesetäiendamist, mitte niivõrd uusi oskusi. Juba tööl käivad kindla erialaga inimesed tundusidki kõige enam täiendkoolitusest huvitatud olevat või seda saanud olevat, kõige enam oldi huvitatud erialasest täiendkoolitusest ning vähem üldkoolitustest. Samas oli ka oma haridustee katkestajaid, kuna usuti, et vastav eriala neid nende olukorras tööd leida ning ära elada ei aitaks (üks selline juhtum oli näiteks Tartu Ülikooli ajalooõpingud katkestanud 60ndates aastates mees).

Laias laastus jagunesid vastajad täiendõppe küsimuses kaheks.

Ühelt poolt olid sellised inimesed, kel oli juba mingi eriala ning kes olid läbinud koolituse, kellest mitmed kurtsid puudest tulenevate tehniliste probleemide üle.

“Ma beameelega soovitaksin kellelegi oma ringkonnast seal õppida. Ma ei saa, sest seal (I-studiumis) on trepid.” (Liikumispuue, N, 35-54-a)

“Õpetaja räägib palju, et ei saa üles kirjutada, kuna ma ei kuule, tõlki ei ole. Et teistega subtleemis, et ma pean pidevalt kirjutama kui ei ole tõlki” (Kuulmispuue, N, 16-24a)

Samas tundus, et mitmed tehnilised probleemid ei ole takistuseks üksnes täiendõppele, vaid pigem iseloomustavad üldist elukorraldust ning probleeme teenuste kättesaamisel, mille puhul on

liiga vähe puudega inimeste võimalustele mõeldud - näiteks raskused pankraadi saamisel, busi sisenemisel (samas mainiti pealinnast väljas elavate puudeliste kui pealinlaste poolt korduvalt Tallinna head transpordikorraldust töötavatele puuetega inimestele), mitmendale korrusele ronimisel, püstisaamisel toolist, tõlgi või abilise puudumine jne.

Kõige enam mainiti juba saadud täiendkoolitusest arvutiõpet, aga ka keeleõpet. Lisaks sellele oli osa inimesi läbinud erialase täiendkoolituse ning võtnud osa loengutest (õiguse, psühholoogia, eneseabi jms). Tõdeti ka seda, et koolitusest on vähe kasu, kui ei ole võimalust omandatud teadmisi praktikas rakendada (nt kui omandatakse arvutioskused ent pole võimalik arvutit soetada ja ülal pidada).

“Noh neid arvutikursuseid ja neid ma olen teinud küll jah, aga küsimus on lihtsalt selles, et omal niigi on pension väike, ei jõua neid arvutiasju lihtsalt üleval pidada. /.../ Ma mõtlen näiteks oleks hea, kui saaks õppida seda näiteks soome keeltki või siis teinekord, kui natukene paremini oskad, siis tõlketööd või midagi sellist. Meil siin ühingutes on ka...igasuguseid inimesi käib, siis ma vaatan ka, et nad on püsti hädas, et kuskohast neid tõlkijaasju saada.” (Liikumispuue, M, 35-54a)

Teise hulga inimesi moodustasid sellised vastajad, kellel oli motivatsioonipuudus tulenevalt nende vanusest või haigusest, lisaks sellele kurtsid ka nemad tehniliste võimaluste puudumise üle täiendõppel. Sellised inimesed tõid esmajoonel välja oma tervise halva seisuga (nt valud, takistused liikumisel) ning mõned neist leidsid, et kuna nende elus puudub perspektiiv, ei annaks ka täiendõpe suurt juurde – kui puudub perspektiiv terveneda, ei ole ka soovi õppida ning töötada. Teatud juhtudel kumas sellist tüüpi inimeste intervjuudest enesehaletsuslik toon ning madal enesehinnang – võimalik, et lisaks tehnilisele toele vajaks osa neist ka psühholoogilist abi. Motivatsioonipuudus näis olevat sõltumata soost rohkem keskeas või üle selle inimestel, kes on kas elu jooksul juba töötnud ja pensionieelikuna suurt võimalust ning mõtet täiendõppeks ei näegi (näiteks 41-a mees, 42-a naine, 57-a naine, 60-a mees).

Toodi välja seda, et omasuguste toetus tuleks motivatsioonipuuduse vähendamisel abiks. Puudega inimene, kes vähem suhtleb ning “ei julge kodust välja tulla”, on selline alaväärsustunde pärast ning seetõttu on teiste omasuguste positiivne eeskuju igati kasulik. Alati ei ole täiendõpe ka soovitud töökohta andnud ning aidanud tööleidmisel, sest täiendõpe ei ole vastanud töökohtade nõudmistele. Näiteks toodi välja inglise keele oskuse vajadus lisaks omandatud erialale, mida aga täiendõppeprogramm ei sisaldanud. Seega annaks teatava motivatsiooni täiendõppimiseks hilisema töökohta saamise garantii ning täiendõppe sisu vastavus tööandja nõudmistele.

„Aga muidugi saab ise ka urgitseda ja õppida, kui... oleks perspektiivi, et sa saaksid kuhugi...noh midagi miskit tööd teha. Et siis oleks nagu veel..” (Kõne- ja liikumispuue, N, 35-54a)

Mitmed vastajad leidsid, et puudega inimesel oleks vaja mentorit, kes võiks aidata nii koolis kui hiljem töö juures juhendada, näiteks kuulmispuudega inimeste puhul olla tõlgiks. Soovitud täiendkoolitusena mainiti enim keeleõpet (elkõige inglise keele õpet, venekeelsete puhul eesti keele õpet), arvutiõpet ning tõlkijakoolitust, aga ka raamatupidamiskursust, autokooli ja nt massaažikoolitust. Mainiti ka kursuste väikest valikut venekeelsetele inimestele. Kuigi mitme inimese täiendkoolituse oli riik vähemalt osaliselt välja maksnud, toodi siiski välja probleeme kursuste eest tasumisega.

“Kõik, kes lubati eelmisel aastal, mis on kogu aeg käinud, mis on nagu rutiiniks tekkinud, et praegu näiteks massööri koolitusele peab maksma kakskümmend tuhat, et nagu Soomes see süsteem töötab, et seal õpetatakse välja, miks siis Eestis ei peaks saama, see inimene ei lähe ju kaduma... /.../ Et kursustele võib alati minna oma rahaga, aga kulusid keegi tagantjärele ei kompenseeri” (Kuulmispuue, M, 35-54a)

Lisaks pakuti ühe lahendusena välja praktikakohustust peale õppe läbimist, mis aitaks paremini tööle saada, praktikat peeti ka üheks sobilikuks täiendkoolituse vormiks. Peeti vajalikuks ka tööandjate koolitamist ja informeerimist puuetega inimeste kasutamata tööjõu kohta, kelle eeliseks oleks teistega võrreldes stabiilsus ja kõrgem motivatsioon töötada.

“Ta on väga stabiilne töötaja. Ja ma jään kordama, tema motiveeritus teha midagi on tunduvamalt suurem. Ja vot see arusaamise nüanss oleks soovitatav.” (Liikumispuu, M, 35-54a)

5.2 Puuetega inimestele pakutavad töötamist toetavad meetmed

Puuetega inimesed kasutavad inimesed üldjuhul neile ettenähtud meetmeid niivõrd, kui nad neist teadlikud on. Infonappuse üle kurdetakse palju, ent ei osata soovitada ka ideaalseid infokanaleid, mida mööda teave õiguste kohta veatult kõigini päralt jõuaks. Peamised infokanalid on puudeliidud (meililistid, koolitused ja koosviibimised), Internet, tuttavad ja massimeedia.

„Inimesed ei tea, et kust midagi saab, eks ole” (Kõnepuue, M, 35-54a)

Kurdetakse, et infot olemasolevate võimaluste või oma õiguste kohta saab siis, kui seda küsida osata ja sageli tuleb ette, et inimesed on saanud pool-juhuslikult teada, et neil on juba mõnda aega olnud õigus mingitele hüvedele, millest nad pole teadlikud olnud. Erinevad institutsioonid valdavad erinevat infot, terviku kokkupanek aga on problemaatiline, eriti inimesel, kellel on puue – ta kas ei kuule või ei saa vabalt liikuda asutusest asutusse, et õigusi taga ajada.

„Need 200 krooni on kõik, mis ma saan. Mis veel? Seal lasteaias on palju naisi ja jutte liigub palju. Ollakse arvamusel, et ametnikud ei kipu just rääkima iga inimese võimalustest. Nad on selle koha pealt lihtsalt vaib. Kui miskit, siis öeldakse: „Te ei küsinud.“ Selle kohta on olnud väga palju näiteid.” (Liikumispuu, N, 55-64a)

Inimese jaoks väiksemat asjaajamist nõudvad meetmed on enamasti laiemalt kasutatavad. Näiteks vastajate sõnutsi „automaatselt” laekuv töövõimetuspension on kõigi puuetega inimeste poolt üks põhilisi sissetulekuid. Keerulisemat asjaajamist ja jooksutamist nõudvad meetmed nagu näiteks rehabilitatsioon, saavad seevastu mitmekesisemat ja kriitilisemat vastukaja.

Samal ajal on selgelt täheldatav, et puudeliitude aktivistid, kes on ka ise puuetega inimesed, on oma õigustest üldiselt hästi teadlikud. Passiivsemad inimesed, kes ei ole pääsenud või tahtnud pääseda nelja seina vahelt välja, samuti sagedamini kaugemate piirkondade inimestel on paratamatult vähem infot, kuna nad ei tegele selle hankimisega.

„Inimesed on väga passiivsed. Nad tahavad teada kõike, aga ei tee selleks mitte midagi.” (Liikumispuu, M, 35-54a)

5.2.1 Puudega tööealise inimese toetus

„Puudega tööealise inimese toetus” on tavalise puudega inimese jaoks tundmatu termin. Sagedamini kasutatakse selle meetme nimetamiseks väljenditega nagu „puudetoetus”, „puudeastme toetus”, „puudeastme raha” või „puuetega inimeste sotsiaaltoetus”. Tihti asetatakse antud toetus samasse kategooriasse töövõimetuspensioniga, kuna tegu on otsese rahalise toetusega, mis tuleb „automaatselt” pangaarvele. Kõik inimesed, kellel puue on määratud, ka saavad seda toetust.

„Puudega tööealise inimese toetus” läheb oma nimetuse poolest sageli segamini ka antud uuringus käsitletava meetmega „Töötamistoetus puudega inimesele” (vt p. 5.2.9).

Puudetoetuse osas tuuakse peamiselt välja järgmised nüansid:

- Kuna tegemist on vaid mõnesaja kroonise (sõltuvalt puudeastmest) summaga kuus, siis mainitakse, et see on väike raha, mida võiks suurendada.
- Puudega inimene pole rahul, et ta peab iga kolme aasta tagant käima oma puuet „tõestamas”, isegi juhtudel, kui on kindel, et ta ei parane.

„Sa pead minema iga kolme aasta järgi tõestama, et sul ikka on jalg kasvanud külge või käsi on tagasi tulnud või... Iga aasta peab perearst kirjutama jälle otsust peale paksu raamatu ja saatma sinna, no tõestama, et see inimene vajab seda. /.../ No ta ise on lamaja, ta ise ei saa minna, siis peavad hooldajad, perearstid peavad selle asja jälle kuupäevaliselt ära tegema, et see raha talle jälle tuleks. See peaks olema kuidagi teisiti labendatud, see on mõnes mõttes, eriti vanuritele, et äkki vaatab, et see aeg on üle läinud, no siis ta ei saa enam raha, siis hakatakse jooksema, siis on seda paanikat ja..” (Liikumispuue, M, 55-64a)

„Sellest peaks ministeerium aru saama, et kellel ei ole neid jalgu - ega neid ei tule ka. Kellel ei ole käsi – sellel ei ole käsi. Kellel ei ole silmi, kes on pime - on pime. Ja nii ta on.” (Liikumispuue, M, 35-54a)

- Toetust väidetavalt ei tõsteta, kui inimene on saanud 60 aastat vanaks.

„Nüüd on niimoodi, et kes 60 sai vanaks, sellel enam ei tõsteta seda.” (Liikumispuue, M, 55-64a)

5.2.2 Töövõimetuspension

Töövõimetuspension suuruses ca 4000 krooni on suureks abiks kõigile, kes seda saavad, seega antud meede töötab ja selle kättesaadavusega pole probleeme. Enamasti mainitakse, et see tuleb neile „automaatselt”.

Haigematele, eakamatele ja väetimatele on see enamasti ainus märkimisväärne sissetulek ja elatusvahend ning noorematele ja tegusamatele inimestele on see üks mitmest peamisest sissetulekust – selle kõrval on kas töötasu (mis enamasti on väike) või pereliikmetelt saadav toetus.

Probleemidena seoses töövõimetuspensioniga tuuakse taas mõnede vastajate poolt välja selle suurust, ent ainult sellest on täna Eestis raske täisväärtuslikku elu elada.

„Üksi selle pensioniga, olgem ausad, ei ela ju ära, saate aru.” (Liikumispuue, M, 35-54a)

Vaid üksikutel korral mainiti, et selle taotlemisega seonduv asjaajamine oli tülikas:

„Üldiselt kätte sai kergelt, aga palju asjaajamist on sellega. On vaja käia seal perearsti juures ja siis oodata seda otsust, et kas määratakse see pension, et see võtab nagu aega. Et selles mõttes, et asjaajamise poolest nagu ei ole kerge.” (Kuulmispuue, N, 16-24a)

5.2.3 Rehabilitatsiooniteenused

Rehabilitatsioonist oskavad rääkida peaaegu kõik vastajad, kogemusi on väga erinevaid ning kriitikat teenuse korralduse osas on palju.

Räägitakse rehabilitatsioonist, „rehateenusest”, aga mitte kutserehabilitatsioonist. Kõige sagedamini seostatakse seda „rehaplaani” ja viimase alusel pakutavate sanatooriumiteenustega.

- Peamine probleem on, et kui inimene vajab (või arvab vajavat) näiteks massaaži, siis ta ei saa kogu ettenähtud raha sellele kulutada, kuna osa rahast on ettenähtud psühholoogilisele nõustamisele, logopeedi jt teenuste eest tasumiseks, samas viimaseid sageli ei peeta vajalikuks. Inimesel võiks olla õigus ise otsus vastu võtta selle osas, kuidas ta omale ettenähtud summa kulutab.

„Üks asi oli selle rehabilitatsiooniplaaniga, mis mul närvi mustaks ajas (naer), väga konkreetset ära paigutatud raha mingitesse kuluartiklitesse - näiteks logopeed (naer)” (Nägemispuue, N, 25-34a)

„Seal on viis tubat või tõsteti seitsme tubande kroonini. Seal on need igasugused nõustamised ja pole ju sellist asja vaja, see on imeliühike, no mis seal on tubande kuuesaja krooni eest, mis sa sellega....” (Liikumispuue, M, 55-64a)

- Teiseks, nagu ühest suust kinnitavad vastajad, et rehateenustega on seotud liiga palju bürokraatiat ja jooksumist, mistõttu on teenuse kättesaamine inimesele keerukas, eriti puudega inimesele, kelle jaoks liikumine ja asjaajamine on raskendatud. Rehabilitatsiooniplaanide süsteemi on nimetatud ka „kadalipuks”, mistõttu mitmed on rehabilitatsioonist loobunud.

„Mina ei teadnud, keegi mulle seda ei öelnud, et aastaga peab rehabilitatsiooniplaani kobe täitma hakkama. Kuna kuhugi ma ei saanud, ütleme, seal need aadressid, mis välja olid toodud, kõik kohad belistasin ma läbi, kuhugi sisse ei saand, belistasin järgmine aasta, belistage järgmine aasta. Kaua sa niimoodi mängid, siis belistad ja möllad ja ikkagi sa kuhugi sisse ei pääse. Ja nüüd tuli välja, et mu rehabilitatsiooniplaan ei ole.... Aga nüüd tuleb jälle hakata otsast peale mööda arste käima. Mina leian, ma loobun siis pigem tõesti. Mina ei jõua niimoodi joosta mööda arste.”...” minu perearst ütles mulle, et mina pean pöörduma sellega oma haigusarsti poole, närviarsti poole, mina pöördusin närviarsti poole, närviarst ütles, perearst peab selle tegema.” (Liikumispuue, N, 25-34a)

„Ma küsisin, kas telefoni teel ei saa teha. Vastati, et pean alla kirjutama. Niisüis pean kohale sõitma, alla kirjutama ja seejärel panevad nad selle mulle postiga teele. Järgmisel nädalal sõidangi alla kirjutama.” (Liikumispuue, M, 25-34a)

„Ma pean iga kolme aasta tagant seda rehaplaani uuesti tegema, ma olen eluaegne sant olnud, kogu aeg on mul üks ja sama jama. Lõpptulemusena on seal rehaplaani peal - pole midagi paremaks, pole midagi halvemaks läind. Miks ma pean seal käima?” (Liikumispuue, M, 35-54a)

- Kolmas enamlevinud teema, mida mainitakse ka rehabilitatsiooni puhul, puudutab toetuse mahtu ehk selle lühikest kestvust – ravi soovitakse saada pikema kestvusega või sagedamini.

„Perearstiga rääkisin ja mul ei tasu taotlema, sellepärast, et kui mina hakkaksin taotlema, sõidud on pikad ja kallid ja Võru haiglas on teenused kallimad, ma saaksin ainult kaks päeva. Kahe päevaga mingit tervist paremaks ei tee ju.” (Liikumispuue, M, 55-64a)

„Mis puutub rehabilitatsiooni, siis nad vist püüavad võimalikult vähe raha anda. Ega siis aastaga ole võimalik rehabiliteeruda. Kui ratastoolis istuvale inimesele määratakse mingi protseduuriseeria kord aastas, siis seda on vähe.” (Liikumispuue, M, 25-34a)

- Osa liikumispuudega inimeste jaoks tekivad rehabilitatsiooniteenuste puhul seoses rehabilitatsiooniasutuste paiknemisega erinevad liikumisbarjäärid.

„Hea küll, võtame kasvõi Värskä. Istun siin bussi peale. Tean Interneti ja telefoni abil, kust ja millal mingi buss läheb. Istun bussi peale ja sõidan kohale, aga seal tuleb ehk palju maad jalgsi kõndida.”
(Liikumispuue, N, 55-64a)

- Mitmed inimesed meenutavad hea sõnaga Haapsalus pakutud rehabilitatsiooniteenuseid, ent väidetavalt on seal teenuste pakkumine lõpetatud ja mujal pole samas nii hea.

„Aga rehabilitatsioon lõpetati seal millegipärast ära. Ei tea, see oli aasta eest, enne oli olemas. Seal on rehabilitatsiooni-neuroloogia keskus, kus on väga hea ja tore personal. Neil on seal palju trauma- ja avariijärgseid ratastoolis inimesi, ka neuroloogiliste probleemidega. Nad oskavad ja teavad seal kõike väga hästi ning on kõik kohandatud just sellistele asjadele. Kui tuled sinna, saad valida protseduuride paketi. Kõik on arusaadav ja õige. Mujal (Jõhvis, Kohla-Järvel ja neid on veel palju mujalgi) on siuh ja sauh ja valmis.” (Liikumispuue, N, 35-54a)

- Pikad ootejärjekorrad.

„See on ikka, aga see läheb muidugi raskemaks, et seal, kus neid teenuseid tehakse, seal järjekorrad on hästi pikad, mida just meile vaja.” (Liikumispuue, M, 55-64a)

5.2.4 Tasuta abivahendite pakkumine

Abivahendid on üldiselt puuetega inimestele kättesaadavad. Üksikuid suuremaid kulutusi kompenseerivad juhtumipõhiselt ka kohalikud omavalitsused. Mõistagi esineb ka siin erinevaid probleeme, mida välja on toodud:

- Kätesaamisel esineb järjekordi sõltuvalt millise abivahendiga on tegu.
- Mitmeid tooteid peetakse väga kalliteks, isegi kui patsient peab ise vaid 10% selle maksumusest tasuma. Samuti ei ole tooteid nii hädavajalikud ja ei käi seetõttu soodustuse alla ning ei ole kõigile kättesaadavad.

„Kõigil inimestel ei ole seda siiski nagu võimalik osta, et nad ei suuda rahaliselt. Et need on ikka üsna kallid. Selleks peab ikka raha koguma, et seda osta. Et mitmete tuttavate käest ma olen seda kuulnud.” (Kuulmispuue, N, 16-24a)

„No nüüd on väga kallid, no seda saabastki on midagi viisteist tubat. /.. /Jah, see tugi pluss veel jalatsid peale.” (Liikumispuue, M, 55-64a)

- Ühes intervjuus toodi välja, et proteeside kasutamise õpetamine on puudulik.

„Kobe kõrval on näide jah. Et nii palju kokkupuutunud, täitsa üle mõistuse minu meelest. Inimesele on ettenähtud üks protees 5 aasta peale ja kui see protees ei sobi ja rahad on otsas ja kuskil keegi ei kohanda ja keegi ei õpeta, kuidas sa seda üldse kasutad ja siin on nii palju sellest rääkida. Ma olen mitu korda mõelnud, et need inimesed kellel seda vaja on, et igaüks podiseb omaette nurgas ja ei ole nagu sellist ühtsust, et võtame asja käsile ja lähme küsime ja nõuame, eks ole, et asjad muutuksid. /... /Kui jalaprotees on mõeldud selleks, et inimene saaks käia ja siis sulle öeldakse, et sa käid liiga palju, siis tekib küsimus, et mille jaoks ta siis on? Et ainult nii palju, et ma mööda seinääärt jõnan korteris käia toast peldikusse ja tagasi, et see on kõik?” (Nägemispuue, N, 35-54a)

- Osas intervjuudes tuuakse välja abivahendite kättesaadavuse probleemseid seoseid rehabilitatsiooniplaaniga. Kas abivahendit on raske kätte saada kuna rehaplaani ei ole või ei ole antud vahend plaanis ära mainitud.

„Abivahendite andmine ongi selle rehaplaani alusel, et näiteks kõige naljakam...on sul vaja näiteks spetsiaalset vanni koju või mingit ma ei tea a la kas või mingit eritiübilist wc-potti koju või midagi, kõik tuleb sinna rehaplaani kirja panna. Et näiteks nüüd on mul pandud need asjad, aga kui mul vahepeal tekib vajadus muude asjade järgi - neid mul seal kirjas ei ole – mis siis saab?” (Liikumispuue, M, 35-54a)

Järgnevalt on toodud mõned näited vastajate poolt kasutatavatest abivahenditest.

- Nägemispuue: kõnesüntesaatori tarkvara, *player* „Daisy”, diktofon, prillid, spetsiaalne mobiiltelefon.
- Liikumispuue: ratastool, kepp, muud liikumisvahendid, seljatugi, spetsiaalsed jalanõud, käsipuud vannitoas. Üks vastaja oli huvitatud puuduva võimalusena spetsiaalsetest toidunõudest, millest oleks kätega seotud puuete puhul lihtsam kinni hoida.
- Kuulmispuue: kuulmisaparaat, valgusega uksekell, äratuskell.

5.2.5 Isikliku abistaja teenus

Mitmed vastajad kasutavad isikliku abistaja teenust. Mõnedel juhtudel aetakse segi mõisted isiklik abistaja, hooldaja, sotsiaaltöötaja ja tugiisik. Ka selle teenuse puhul pole võimalused inimesele tihti enne selged, kui ta seda juba kasutab.

„Kuidas seda üldse korraldada, kuidas see käib, kuhu minema peab, millised avaldused tuleb kirjutada - ei tea. Nad saavad selle eest 400 krooni kuus või midagi taolist. Haiglas olles oli juba jutt selle kohta. Minu palatis oli üks Parkinsoni tõve põdev naine, imeline naine. Ta oli juba vanem naisterahvas. Ta kuulis üldse esimest korda, et on ametlikult olemas selline inimene nagu hooldaja, kes võib tulla, kellel on teatud kohustused ja kes võib toidukaupu tuua ja muud sellist.” (Liikumispuue, N, 55-64a)

Peamiseks probleemiks isikliku abistaja teenuse puhul peetakse abistajate liiga madalat tasustamist. Siit tulenevalt on isiklik abistaja sageli pigem head tegev pereliige või sõber kui teenus. Juhul, kui tegu pole pereliikmega, peab abistatav enamasti ise abistajale raha juurde maksma.

„On vaja inimest, kes on minuga koos 24 tundi. Meil on lisatoetus 400 krooni ja see tähendab, et see inimene peab aitama 400 krooni eest. See on naljakas.” (Liikumispuue, M, 35-54a)

„Tegelikkuses on see niimoodi, et sügava puudega inimene vajab kõrvalist abi 24 tundi päevas, aga see raha, mida see inimene saab on 450 krooni. Kust leida selline inimene kes on 24 tundi su kõrval 450 krooni eest? Samas ütlevad vabariigi määrused, et inimesele alla miinimum tunnitasu maksta ei tohi.” (Nägemispuue, M, 35-54a)

Arenguvajadusena on välja toodud, et abistajate ise otsimisele võiks alternatiivina olla võimalik neid organiseeritult koondada. Nimelt, isikliku abistaja teenuse kättesaadavus on regiooniti erinev ja sõltub väidetavalt omavalitsuse jõukusest, näiteks ühe Virtsust pärit vaegnägija hinnangul oleks õiglasem, kui teenus oleks ühtlustatud üle riigi.

Aeg-ajalt on tulnud ette ka olukordi, kus puudega inimene pole rahul oma abistajaga ning esineb teineteise vääriti mõistmist.

„Meil siin ühe pimedaga on häda, tal ei sobi üks, talle ei sobi teine ja kolmas ei saa, mitte keegi ei sobi, nad on küllaltki kapriissed ka ja siis sellel isiklikul abistajal on palk nii väike, et tuled sinna, saad söimata ka veel. No mitte söimata, aga no ikka midagi ütleb, et ikkagi õudsalt rahulik inimene peab

olema, et nende tahtmisi täita, inimesed on väga erinevad, teine saab ei juhtu midagi.” (Liikumispuue, M, 55-64a)

Toodi välja, et isikliku abistaja teenuse pakkujaid tuleb selleks võimalusel ette valmistada ja koolitada.

„Jah, koolitus on väga tähtis ja muidugi ta võiks olla siis mitme inimese peale, et kui ühe juurest tuleb ära, et noh, tal oleks ikka korralik teenistus, tal peaks olema transport.“ (Liikumispuue, M, 55-64a)

Ühe võimaliku nimetatud meetme kättesaadavuse barjäärina toodi ühe vastaja väitel välja nõude registreerida end Tööturuametis.

„Narvas on selline süsteem, et kui sa Tööturuametis kirjas ei ole ning leiad omale töö ja isikliku abistaja, vormistatakse ta tööle ja makstakse talle umbes 400 krooni kuus. Aga kui inimene käis enne tööl ja käib edasi (teda ei ole vallandatud, ta oli vahepeal lihtsalt haiguslehel), ent ta on trauma või muu tõttu kaotanud liikumisvõime ja võib näiteks ratastoolis uuesti tööle ilmuda, siis nõnda ei saa. On vaja, et ta paneks end Tööturuametis kirja. See on ju jaburus.” (Liikumispuue, N, 35-54a)

5.2.6 Tugiisikuteenus

Tugiisiku tegelikke kasutajaid oli antud uuringu valimis väga vähe. Nagu ülal mainitud, enamasti ei tehta olulist vahet isikliku abistaja ja tugiisiku vahel. Mõnedel juhtudel oletatakse, et tugiisik on seotud enam vaimupuudelistega või on asjaajamisega tegelev isik, ent sageli ei olnud vastajad sellest peale sõna enda üldse midagi kuulnud.

„Näiteks üksikul invaliidil - mul on sõbranna, kellel on vaimne puue - on raske toime tulla. Teda tuleb abistada väga konkreetsetes asjades nagu raha arvestamine; haiglasse toimetamine; arstiga suhtlemine, et mingeid ravimeid muretseda; kodu varustamine teatud asjadega ja muud sellised asjad. Tal on raske puue. 240 krooni. Seda võib teha üksnes niiöelda armastusest kunsti vastu.” (Liikumispuue, N, 35-54a)

„Minu arust tugiisik on see kes aitab nagu noh elu korraldada ja rahadega ümber käia ja...minu meelet” (Kõne- ja liikumispuue, N, 35-54a)

5.2.7 Transporditeenused puuetega inimestele

Puuetega inimestele mõeldud transporditeenuse kättesaadavus erineb linnade lõikes oluliselt, kuna selle organiseerijaks on KOV. Tallinnas ja Tartus on invatransport kõige paremini korraldatud ning neid toovad muude piirkondade elanikud, kelle kodukohas invatransporditeenused on vähem arenenud või puudub üldse, positiivseks eeskujuks. Samas kiidavad invatranspordi olemasolu ka näiteks Tallinna inimesed. Väikelinnades on transport reeglina mingil moel samuti korraldatud, kõige mahajäänud on invatranspordi osas maapiirkonnad.

„Et ma tean paljusid inimesi, kes on ratastoolis lihtsalt kodus või hooldekodus ja nad ei saagi liikuma, istuvad toas ja kõik.” (Liikumispuue, M, 35-54a)

Inimesed, kes tänu oma aktiivsele seltsitegevusele on käinud välisriikides (eriti Põhjamaades), ei jäta kasutamata võimalust omakorda sealseid olusid eeskujuks seada.

Peamiselt kasutatakse järgmist tüüpi võimalusi:

- Suurtes linnades linna poolt korraldatav ja kompenseeritav ja väiksemates linnades eraettevõtjate poolt pakutav invataksoteenus;
- Kulude alusel üksikute pikemate sõitude või mõnedel juhtudel isikliku auto kütusekulude kompenseerimine;
- Puudeliitude poolt korraldatud ühine transport (ühisürituste puhul);
- Üksikutel juhtudel regulaarne tööle (nt Tallinn) või kooli viiv transport.

Järgnevalt üksikuid kommentaare erinevate Eesti piirkondade / linnade kohta.

- Tallinn:

„Tallinnas on invatransport olemas, Tallinna Puuetega Inimeste Kojas koordineeritakse seda. ... Selles mõttes võimalusi on, kuidas liikuda, kuigi kümme sõitu kuus saab inimene kasutada.” (Liikumispuue, M, 35-54a)

„Kas see on vist kolm aastat juba see, et ma saan bussiga tööle sõita. Minusugusele on nagu kümme sõitu, taksosõitu /.. / ja seda on suht vähe. Et kui ma lähen kinno siis üks sinna ja teine tagasi, eks ju, ja sõprade juurde samaviisi, et need kuluvad ära või trennis käia. Ja kui ma tööl hakkasin käima, siis oli päris katastroofiline, siis oli kümme sõitu, aga saad selle kümne sõiduga ainult ühe nädala, või noh, nagu viis korda käia. (Liikumispuue, N, 35-54a)

- Tartu:

„Helistasin kord ühele tuttavale, kellel on miljon haigust. Ta sõidab iga päev taksoga tööle. See läheb ju kõike palgast. Aga pensionieani on vaja kuidagi töötada. Ta elab kiriku juures kesklinnas. Iga päev on vaja sinna ja tagasi taksoga sõita. Küsisin, kas ta selle eest mingit raha saab? Ütlesin, et mul oli brošüüris juttu 500 kroonist. Ta ütles, et selle vormistamiseks on vaja nii palju pabereid määrada ja seal sõimatakse sind veel läbi ja nii edasi, et mingi see kus kurat.” (Liikumispuue, N, 55-64a)

- Viljandi:

„Ütleme, et Viljandis ei toimi see. See on nii katastroof siin, et Tallinnas ma olen, ütleme, sõitnud sellega ja see toimis. /.. / kasutavad ka seda sama, seda...eraettevõtja seda invatransporti. Ütleme niimoodi jah. Ja siis sõidavad ise ka omal jõul. Aga linna...ta saab sealt ka, läbi häda läheb sealt komisjonist läbi ja siis kasutavad lihtsalt oma tuttavate vedamist ka, et tuttavad aitavad ka. /.. / üks pois käib siin koolis ja siis temal toimib see invatransport. Tal on kobe pandud toimima ja tal on kobe tõesti vaja, et see transport teda hommikul kooli viiks ja siis õhtul tagasi. Aga eks see on neil lihtsalt...aga see on neil erandjuhus.” (Liikumispuue, M, 25-34a)

- Rakvere:

„Sotsiaalabi, varem ta oli linnavalitsuse buss. Aga nüüd ta kuulub Sotsiaalabikeskuse alla. Sinna helistame, kõigepealt räägime selle bussijuhiga endaga ja kui ta ütleb, et on see päev vaba ütleme ja pole kuskil välismaa sõidus või puhkusel, siis küsin, et kas sa saad tulla? Jah saan käll! Helistan Sotsiaalabikeskusesse, need panevad seal ametlikult tellimuse kirja ja mina selle bussi eest pole midagi maksnud kunagi ja küsitud ei ole.” (Liikumispuue, N, 35-54a)

- Haapsalu:

„No põhimõtteliselt on võimalik sotsiaalmajast tellida kohandatud bussi, sellist väikebussi.” (Liikumispuue, M, 35-54a)

- Võru:

„Võrus on väga raske./../ Ühesõnaga nagu invabussi pole, mida linn kompenseeriks, nii nagu Tallinnas on. Kui mina taban näiteks linnas käia selle invatranspordiga, tuleb mul endal sada protsenti kinni maksta.” (Liikumispuue, M, 55-64a)

▪ Rapla:

„Paar aastat tagasi üks Saksa firma andis bussid tõstukiga ja meie volikogu otsustas, et siigava puudega inimesed saavad kasutada transporditeenust 30 km kuus.” (Liikumispuue, M, 35-54a)

▪ Keila:

„No kogu aja üldiselt tööpäeviti, mitte laupäev-pühapäev kahjaks. Ennem vist oli laupäeviti-pühapäeviti, aga nüüd öeldi, et see buss on tööpäeviti.” (Kõne- ja liikumispuue, N, 35-54a)

▪ Kohtla-Järve:

„Ta uuris seal midagi. Lõpuks helistati tagasi ja öeldi, et ikka saab, pean ainult tšekid võtma. Võtsin takso, kogusin dokumendid kokku. Sain ilusti selle summa eest. Tšekid pidin saatma Rakverre. Läks mööda kolm kuud. Hakkasin juba ise belistama, sest kuidagi liiga kaua aega oli möödas. Öeldi, et pean veel ootama. Mõtlesin, olgu. Asi ei ole 500 kroonis, vaid põhimõttes. See ei ole teab mis hüüsumma, aga kuna asi läks juba käima, siis... Mulle tuli teatis, et nad ei saa seda summat kompenseerida, kuna sõita võib üksnes teise linna, aga minul oli tegu ühe ja sama linnaga.” (Liikumispuue, N, 35-54a)

▪ Ahtme:

„Sõidan isikliku transpordiga või võtan oma raha eest takso.” (Liikumispuue, M, 25-34a)

Ühistranspordiga sõitmine on liikumispuudega ja eriti ratastooliinimestele väga problemaatiline, kuna enamasti pole süsteem nende vajadustele vastavalt kohandatud. Tõsi, madalapõhjalised ühissõidukid on hakanud levima nii Tallinnas kui ka Tartus, ometi nende kasutamine on seotud täna veel erinevate probleemidega, näiteks on peatustes äärekevite kõrgused erinevad.

„Ühistransporti ma saan kasutada tasuta. See õigus mul on olemas. Seaduslikult. Aga kas ma saan seda kasutada? Ei saa... Ma juhtun trolliga sõitma. See on ainus, mida ma saan kasutada.” (Liikumispuue, N, 35-54a)

„Ma ei saa jalga bussi tõsta. Isegi kui kõnnitee äär ei ole kõrge, mingi 20 cm, aga ikkagi pean käega aitama jalga põlvest kõveraks ja jalg visata”. (Liikumispuue, M, 35-54a)

„Ka bussid on madalapõhjalised. Minagi püüan keskmisest uksest siseneda, mitte tagumisest, sest seal on mitu astet ja on vaja kõrgele astuda. Keskmise ukse juures aga on madal põrand. See on väga hea.” (Liikumispuue, N, 55-64a)

5.2.8 Sotsiaalnõustamine

Sotsiaalnõustamist on puuetega inimesed üldiselt erinevates vormides kasutanud. Vastajad ei erista seda tihti teistest teenustest ja meetmetest – inimest võib ju nõustada nii sotsiaaltöötaja, Tööturuameti ametnik, puudeliidu aktivist, erinevad koolitajad, arstid, rehabilitatsiooniplaani komisjoni liikmed, KOV ametnikud jne.

Vaatamata sellele, et tervikliku pildi puudumine meetmetest ja õigustest häirib paljusid, siis ühel või teisel moel puutuvad nõustamisega kokku kõik abivajajad.

„Kui oled näiteks Tallinnas haiglas, võid selle ajaga midagi kasulikku teada saada. Seal on sotsiaaltöötaja, kes tegeleb sellega, et aidata ja seletada. Siin ei ole ma sellist kordagi näinud. Räägitakse, et siin haiglas on sümpaatne ja kena sotsiaaltöötaja. Mina teda näinud ei ole.” (Liikumispuue, N, 35-54a)

„Noh ma nii ametlikult ei käigi seal, väga tuttavad inimesed, ma küisin kobe kui vaja on ja midagi...sellega pole probleeme.” (Kõne- ja liikumispuue, N, 35-54a)

5.2.9 Töötamistoetus puudega inimesele

Meetme nimetus on sarnane nimekirja esimesele meetmele „puudega tööelise inimese toetus”, mis mõnedel juhtudel kippus vastajate seas veidi segadust tekitama.

Töötamistoetus, mis jõustus aastast 2008, on vähem informeeritud osale puuetega inimestest tundmatu ning informeeritumale osale teada:

„Sellest oli juba enne juttu kui kaks tuhat kaheksa ju, ma olen selles listis ju./.../ Eesti Liikumispuudega Inimeste Liit.” (Liikumis- ja kõnepuue, N, 35-54a)

„Umbes ma sain aru, et kui sul on tööl käimisega mingid kulutused, võid nad kubugi edastada, aga nad peavad olema konkreetsed, et ma isegi ei tea, et kas ma saaksin, näiteks selle, et mis mul selle transpordi eest maksuma läheb, et kas ma saaksin need kulutused kubugi edastada ja kas see mulle kinni makstakse” (Liikumispuue, N, 35-54a)

„Ma tean seda küll, aga see on nüüd üsna värske ja ma tean nii palju, kui meil käis Pärnu Pensioniameti juhataja loengut pidamas ja tema rääkis nendest inimestest, kes on seda toetust juba saanud, aga isiklikult ei tunne ühtegi./.../ Ei see on kindlasti väga hea, aga ma arvan, et see peaks olema nii nagu ta, nagu see seaduse esialgne variant oli, et see oleks kindel summa, mis töötavale inimesele makstakse, mitte, et siis konkreetsete kvitütingite ja kulutuste järgi. See oleks õiglasem.” (Nägemispuue, M, 35-54a)

„Mhmbh, jah ma tean seda, aga näiteks kui, noh ma sügisel lähen ja tulen tööle, näiteks mingi auto kibutab minust mööda ja pritsib mu pori täis. See on nii, ütleme nägija suudaks eest ära hoida, mina ei suuda. Näiteks kui ma viin keemilisse puhastusse need asjad, kas see on töötamise toetus või ei ole? Sisuliselt ma läksin tööle, seda võib lugeda, et see kulutus on tekkinud.” (Nägemispuue, M, 35-54a)

Informeeritumate ja ühtlasi aktiivsemate puudega inimeste hulgas leidus ka neid, kes seda toetust plaanivad kindlasti kasutama hakata:

„Jaa tean küll seda. Küsinud veel ei ole. Ma ostsin rumal selle laua ära enne, sel aastal läksin küsima, aasta alguses, et mille peal ma seda saan, sain ka IT peal, ega nad ise seda ei paku. Ja sain ka jälle...oma ratastooliklubide kaudu meil on omavahel side, saime teada. Ülevalt alla poole see asi ei toimi, toimib nii, et kuskilt keegi on saanud ja meie omavahel momentaalselt see side toimib. Ja siis sinna jäingi, nagu ei saandki raba. Aga nad ütlesid, et võib mingisuguseks transporditoetuseks mulle anda seda raba. Ma arvan, et mul suvel nüüd läheb vaja mingi aeg seda, et lisakulu on sihuke. Puudest tingitud transpordikulu võin küsida nende käest, siis kasutab kindlasti ära selle, mingi neli tuhat krooni peaks olema see.” (Liikumispuue, M, 25-34a)

„Ei-ei, tuleva aasta hakkab see kehtima, see on kolme aasta peale neli tuhat krooni, see on väga hea, see on väga teretulnud, eriti mulle, kes ma sõidan oma masinaga ja küte on nii kallis tööl käia, et midagi saab siis tagasi, see on väga tervitatav./.../ Ei no see oli juba kevadel, teabepäeval, ma küisin

Tallinnas ja netis on kobe üleval need eelnõud ja värgid, mis on vastu võetud...” (Liikumispuue, M, 55-64a)

Käesolevat meedet juba kasutanud vastajaid uuringus ei leidunud. Peamiseks põhjuseks on asjaolu, et tegu on väga uue meetmega.

5.2.10 Täiendkoolitustoetus

Erinevaid täiendkoolitusi on saanud suur osa puuetega inimestest, täiendkoolitusi käsitletakse täpsemalt peatükis 5.1.3. Enamik neist on siiski korraldatud puudeliitide poolt ja inimestele seega tasuta kättesaadavad. Mitmed inimesed on käinud ka kursustel Tööturuameti kaudu.

Õigus eraldi individuaalse täiendkoolitustoetusele ei ole kõikidele puuetega inimestele ilmselt teada. Seda on kasutanud enamasti kõige aktiivsem ja informeeritum kiht puudelistest, need, kes tänu aktiivsusele läbi puudeliitide töö asuvad informatsiooni sõlmpunktides.

„Toetusest kuulsin alles lõpus, kui juba lõpetama hakkasin, aga jõudsin selle ikkagi kätte saada. Sain sellest juhuslikult teada.” (Liikumispuue, N, 35-54a)

5.2.11 Taastusravi

Taastusravi nähakse sageli osana rehabilitatsiooniteenusest, kuna sisulisi erinevused on raskesti tajutavad .

„Ainult rahad tulevad teisest kohast, seal ei ole nagu toitlustamist ja majutust ei ole./.../ Nob nädal, viis päeva. Aga nob seal on kaheksasada krooni, aga arst võtab juba sada krooni selle väljakirjutamise eest, ei ma saan aru, et arst tahab oma töö eest raha saada./../ Aastaid tagasi, mina mäletan algusest peale, et mingi kümme aastat pole see muutunud, aga hinnad ju tõusevad, algul ma sain ikka kümme päeva, aga nüüd on viis jäänud järgi.” (Liikumispuue, M, 55-64a)

Vastajad on taastusraviga seoses toonud välja järgnevaid probleeme:

- Tehnilised probleemid, mis on seotud ligipääsetavusega.

„Aga taastusravi puhul üks probleem, mida ma juba sain kätte, on see, et kolmandale korrusele peab ronima.” (Liikumispuue, N, 25-34a)

- Valikuvõimalused teenuse sisu ja ajalise kestvuse ning sageduse osas.

„Mis on minu haiguse jaoks kümme ravipäeva? See on nali. See on mõttetu. Varem, kui ma sõitsin sanatooriumisse, see oli 45 ööpäeva.” (Liikumispuue, N, 35-54a)

„Pole vaja mind vedada Tallinnasse rehabilitatsiooni üks kord aastas. Andke mulle igakuine või iganädalane külastus basseini ja normaalne massöör, et ma saaksin külastada. Kõik. Rohkem ei ole mulle midagi vaja.” (Liikumispuue, M, 35-54)

5.2.12 Tööturuameti teenused

Tööturuametit (TTA) üldjuhul teatakse ja valdav enamik puuetega inimesi on ühel või teisel moel sellega ka isiklikult kokku puutunud. Mitmed vastajad kasutavad siin ka muid sarnaseid termineid – nt Tööhõiveamet (TTA varasem nimetus).

Tööturuameti teenustesse suhtumise puhul märgata olulisi piirkondlikke erinevusi, mis sõltuvalt konkreetse linna ametnike isikutest. Teisalt avaldab siin kaudset mõju ka tööpuuduse-alane olukord antud piirkonnas.

- Rakvere Tööturuamet:

„Nad on hästi vastutulelikud, peaks ma ütleva, nob mul endal oli ka see üllatavalt kobe. Nad olid nõus, nad ise muretsesid, et saaks ma transpordi, kes mu kooli viiks, koju tooks.”(Liikumispuue, N, 25-34a)

- Jõhvi Tööturuamet:

„Aga millal tulevad need kursused - keegi ei tea. Nob, küsime, aga millised on? Kas on olemas mingi nimekiri, siis võib olla ma valiksin. Võib olla midagi sobiks mulle. „Ei. Te peaksite ise teadma, mida te tahate!” (Kuulmispuue, N, 35-54a)

- Võru Tööturuamet:

„Seal on fenomenaalne naine, kes teeb seda tööd ikka väga hästi, ei saa midagi öelda. Kui midagi on, siis ta kobe helistab, et selline asi juhtus, et info kogu aeg vabhtub, ei saa midagi ette heita, väga hästi töötab.” (Liikumispuue, M, 55-64a)

- Rapla Tööturuamet

„Nad ei andnud tööd ühtegi inimesele. Oligi niiviisi, et kui ma küsisin töö kohta, siis nad vaatasid niimoodi, nagu rääkisid: „Inimene, kas on sul kõik korras peaga?” See on väga pessimistlikult. Aga Tööturu kaudu üldse ei saa tööd saada.” (Liikumispuue, M, 35-54a)

- Kohtla-Järve Tööturuamet

„Ta koostas andmebaasi. Ma ise veel andsin nimekirja. Kõik inimesed käisid ja registreerusid. Sellega kõik lõppeski. Ma ei tea, kas edasi tuleks vastavalt nõudlusele tööd otsida. Vabest tuleks kokku koguda asutused, kus saaks nelja tunni kaupa töötada. Seejärel subelda selliste asutustega, uurida nende pakutavaid võimalusi. Ei tea. Selle asjaga tuleks tegeleda. Ma tean, et keegi ei saanud sealt midagi.” (Liikumispuue, N, 35-54a)

„Ka selles samas Tööturuametis vastati viisakalt, et nad ei tegele sellega ega saa mind kuidagi aidata. „Vaadake tööpakkumisi sellelt tahvlilt“. Seal otsiti traktoriste, mitte aga minu erialaga inimest. /.../ Nad peaksid rohkem tööandjaid otsima ja pakkuma ning võtma tööle püüdnud liikumisvõimega inimesi. Riik ju kuidagi aitab ettevõtjaid. Seda tuleks rohkem reklaamida. Samuti peaks võtma enda peale teatud töökorralduskulutused, näiteks kaldtee rajamine, tualeti ümberehitus. Ma ütlesin neile, et kui leian töökoha, kas aitate selle siis kohandada. Nemad vastasid eitavalt. (Liikumispuue, M, 25-34a)

- Keila Tööturuamet asub teisel korrusel, kuhu ratastoolis ei pääse.

Kõige enam on Tööturuameti erinevatest meetmetest kokkupuuteid töövahenduse ja üldise informeerimisega, millele lisanduvad koolitused, samuti töökoha kohandamine. Kuigi kokkupuuteid töövahendusega on selles mõttes mitmetel, et inimesed on end tööotsijana arvele võtnud, ometi pole paljude jaoks see teenus tegeliku tööleidmisena realiseerunud.

„No mis seal ikka räägitud on, et ei ole temale vastavat töökoha, no näiteks need ehituskohad, et kaua neid ikka on, et kaovad jälle ära, et vahuriamet, et vaadata, et keegi midagi ei tassiks laiali, need on põhilised ja siis peab jälle otsima, et millal järgmise saad, no seda kus minu omad käivad.” (Liikumispuue, M, 55-64a)

„Võiks teatada mulle, et on seesugune või seesugune töö vaba või on võimalik saada, siis ma ise nagu valiks ja siis küsiks sealt seda”(Kõne- ja liikumispuue, N, 35-54a)

Töövahendite tasuta kasutada andmine ja ettevõtluse alustamise toetus on selgelt teada ning mõnel juhul ka kasutust leidnud just puudeliitude aktivistide poolt, mitte niivõrd aga vähem informeeritud passiivsemate ja nõrgema tervisega puudega inimeste poolt.

Tööpraktika, tööharjutus, abistamine intervjuul, tugiisikuga töötamine ja karjäärinõustamine on eraldi teenustena üldiselt vähem teada.

„Vot seda ma ei ole kuulnud (naer) vot seda koolitust ei ole olnud veel saanud, et mis karjääri sa valvurina teed (naer) - vanemvalvuriks?” (Liikumispuue, M, 55-64a)

Mitmed oma ebakindluse tõttu töötud puudelisid on vestluste käigus maininud, et vajaksid abi võimaliku töökoha puhul oskuste omandamisel (nt. tööpraktika), ning teisel, kes tööl aitaksid teatud raskemate liigutuste või keerukamate juhtumite puhul (nt. tugiisikud). Samal ajal neile pole otseselt vastavaid võimalusi Tööturuameti poolt pakutud ning oma suhteliselt passiivse ja ebakindla hoiaku tõttu nad ka selliseid võimalusi ise ei lähe enamasti nõudma.

„Ise tahaks ka jah./../ Ei ole küsind jah. Kas siis saab või?/.../ Jah siin on see probleem, et kas see tööandja mind tööle võtabki?” (Kõne- ja liikumispuue, N, 35-54a)

Kokkuvõtvalt, Tööturuamet on neile puuetega inimestele, kes on töötamisest huvitatud, üldiselt teada tuntud asutus, millega teatud määral suhtlus toimib. Kasutegur erineb regiooni sõltuvalt paljuski kohalike ametnike eripärast. Sõbralikumad, abivalmivad ja aktiivsemad ametnikud mõjuvad abivajajale julgustavalt, ning vastupidi. Töövahenduse teenus faktiliselt toimib – on inimesi, kes on selle kaudu tööd saanud ja on mitmeid, kes on n.ö. ootenimekirjas. Samuti on mitmeid inimesi käinud Tööturuameti koolitustel. See on kõik tarvilik, ent alati mitte piisav tingimus aitamaks inimest tööle juhul kui tal selline soov on. Senisest enam oleks tarvis juhtumipõhist lähenemist rõhuasetusega nendele inimestele, kelle vajadus abi järele on suurim: kes on pikemat aega töötud, kes on erinevatest võimalustest vähem informeeritud ja kes on ise passiivsemad lahendusi otsima. Sellistel juhtudel oleks Tööturuameti poolne ulatuslikum ja samas süsteemne initsiatiiv teretulnud.

5.2.13 Muud meetmed

Puuetega inimesed on intervjuude käigus lisaks eeltooduile maininud järgmisi meetmeid:

- Toetus puudega lapsevanemale (kui vanem on puudega);
- Puudeliitude poolt pakutavad teenused – huviringid, koolitused, info jagamine, kokkutulekud jne;
- Elukoha kohandamine (nt vannitoa ümberehitamine jmt);
- Õppelaenu tagastamine puuetega inimesele ;
- Viipekeele tõlketeenus – see on kurtide poolt laialdaselt kasutatav. Sellega seoses on suurimaks probleemiks tõlkide üldine vähesus ja puudumine paljudest väiksematest paikadest. Sellest tulenevalt on järjekorrad tõlkide saamiseks. Eriti puudutab see noori, kes soovivad haridust omandada tavakooli või ülikooli loengutes.

„Ma ei tea, võib-olla on põhjus tõlkidele makstav tasu ja töökoormus on väga suur. Nagu põhjamaades on tõlkide töö väga populaarne. Aga meil on töökoormus väga suur ja tõlgid ei pea vastu” (Kulmispuue, N, 35-54a)

- Ravimikompensatsioonid;

- Hooldaja teenus.

5.2.14 Soodustused ja eritingimused töötavatele puuetega inimestele

Aktiivsem osa puudega inimestest on teadlik pikemast põhipuhkusest, õigusest täispuhkusele osakoormuse puhul ning maksusoodustustest. Nendest kolmest teatakse kõige sagedamini õigust pikemale põhipuhkusele. Tööandja maksusoodustuste osas isegi kui seda teatakse, siis ei teata kas soodustus kehtib tulumaksule, sotsiaalmaksule või mõlemale ning kui suur see on.

Ühe kriitilise kommentaarina toodi välja, et need õigused ei laiene vanaduspensionialisele puudega inimesele, juhul kui ta veel töötab.

„Nagu ma ütlesin, ametnikud ei räägi midagi. Nad ei ole kohustatud rääkima. Olgu pealegi. /../ Nii on riigile kasulik – vähem kulutusi. Järgmisel aastal mõtlesin, et nüüd olen nutikas. Kirjutasin omale ka avalduse, saatsin linnavalitsusse. Meie raamatupidaja aga ütles (talle siis kas helistati või öeldi), et kuna ma olen vanaduspensionil, siis mulle ei ole seda ette nähtud. Oligi kõik.” (Liikumispuue, N, 55-64a)

5.3 Erinevused vastajagruppide lõikes

Üldiselt võib uuringu tulemustel väita, et puudega inimese hakkamasaamist määravad eelkõige:

- üldine tervislik seisund;
- perekonnaseis (kaaslase ja laste olemasolu) ja perelt saadav toetus;
- haridustase ja õpitud eriala olemasolu;
- suhtlusringkonna ja võrgustiku suurus sh. teiste puuetega inimeste seas.

5.3.1 Vastajate abivajadus erinevate puudeliikide puhul?

Mõistagi tingib iga puudeliik inimese lisavajaduste eripära.

- Nii on liikumispuudega inimese suurimaks takistuseks kõikvõimalikud logistilised probleemid. Neid võib omakorda liigitada järgmiselt.
  - Transpordiprobleemid.

„Jah, väga palju probleeme saavad alguse sellest probleemist. Riik või linn võiksid selle lahendada. Bussid, marsruutkaksod ega ühistransport üldse ole kohandatud ratastoolis liikuvale inimesele. Ratastooli ei ole kuhu panna. Suurtes bussides on “nii kõrged astmed, et seal on täitsa võimatu.” (Liikumispuue, M, 25-34a)

„Püüan kusagil mitte käia. Ajast on kahju – ma kõnnin aeglaselt.” (Liikumispuue, N, 55-64a)

- Sageli on ligipääsetavus probleemiks ametiasutuste puhul nagu ka raviautused, Tööturuamet jm puuetega inimeste jaoks vajalikud paigad.

„Kui kaldtee puudub linnavalitsuse hoonel, mis on kõige olulisem hoone, kuhu saab abi järele minna, siis mida üldse muust rääkida. Näiteks polikliinikusse rajati kaldtee alles eelmisel aastal. Need, kes ratastooliga sõidavad, meenutavad seda kibedusega. Sellele on raske ligi pääseda. Üksinda on sellest väga raske üles sõita. Ka need, kes ratastooli sõidutavad, ütlevad, et kabekesi

saab üles, ent üksinda on keeruline. Ühesõnaga, kaldtee on olemas, aga kelle tarvis see tehtud on, ei tea.” (Liikumispuue, N, 35-54a)

„Asi on selles, et tööbors, kus pakutakse ümberõpet, sinna peab minema teisele korrusele mööda treppi.” (Liikumispuue, M, 35-54a)

- Eraldi probleemina võib välja tuua ligipääsetavuse probleemi kortermajades. Paljud intervjuueeritavad on rääkinud „nelja seina vahel kinni” olevatest puudelistest.

„Praegu näiteks on probleem: noor mees ratastoolis elab koos emaga kolmandal korrusel. Kõik. Tema eluajal viiakse teda ainult baiglasse, s.t realselt ei saa ta välismaailma näha. See on kurb.” (Liikumispuue, N, 35-54a)

„Kui palju on inimesi, kes täpselt sama moodi istuvad ülemistel korrustel ja ei ole mingit...., nad istuvad aastate kaupa.. Kas see on normaalne?” (Liikumispuue, N, 35-54a)

- Eraldi liikumispuude alaliigina eristub *Sclerosis multiplex*. Vastajad on rääkinud selle diagnoosini jõudmise vaevalisusest, eriti Nõukogude ajal. Kuna vastav haigus põhjustab tasakaaluhäireid, siis kardavad inimesed, et neid tänaval joodikuks peetakse. Samuti on probleemiks diagnoosi häbenemine, kuna sõna „skleroos” seostatakse tavainimeste poolt sageli vaimsete häiretega.

„Mõni ei julge endale invaliidsusgruppi võtta, et kui tööl teada saadakse, siis on lõpp. Mina vastu, et siis ju ravimeid kergem osta ja pealegi saab invaliidsusgrupiga praegu vabalt töötada.” (Liikumispuue, N, 35-54a)

▪ Kurtide ja vaegkuuljate puhul on suurimateks probleemideks/eripäradeks:

- Infopuudus, kuna esmase probleemina puudub mõistagi kuulmine kui kuulja üks olulisi infokanaleid.

„Mis siin eesti keelest rääkida, kui juba vene keeles räägitakse ja ma ei saa aru. Küsin üle, aga mõnikord ka teist ja kolmandat korda... Siis ma tunnen ennast juba väga ebamugavalt ning siis teen näo, et sain aru, aga ise.....” (Kuulmispuue, N, 35-54a)

- Eelmisega on mõnevõrra seotud kuulmispuudega inimeste väidetavalt madalam kirjaoskus tavainimestega võrreldes, mis viib nad automaatselt hariduse ja harituse redelil keskmiselt allapoole, see omakorda ahendab võimalusi tööturul. Põhjuseks eelmainitud infokanali puudumine maailmavaate pidevaks avardamiseks eriti isiksuse väljakujunemisperioodil, samuti puuetega inimeste hariduse puudulik infrastruktuur eriti varasematel aegadel. Täiskurtidele on eesti keele või mis iganes muu tavakeele (sh kirjakeel) puhul tegu n.ö. võõrkeelega viipekeele kõrval. Siit tulenevalt on ülioluline, et kurdina sündinud laps pääseks võimalikult kiiresti viipekeele keskkonda (vastavad lastesõimed jne), kuna vastasel juhul kannatab tema loomulik areng.

„Ja veel, et väga paljud kurdid, neil ei ole nagu eriala, nad ei ole õppinud, ei ole käinud koolitustel. Ülikoolis pole käinud, madala haridusega/..../ Kuuljad saavad infot igalt poolt, et raadiost ja kust iganes. Aga kurdid on nagu maha jäänud, et oleks nagu rongi peale juba hiljaks jäänud pidevalt. Et kurtidele on see info nagu piiratud, et oleks vaja nagu teavitada kurte rohkem. Et kus on nagu infotund või kust saaks nagu seda infot rohkem. Et loevad vähe kurdid. Et kurtide keeleoskus on vabal väga madal, väga erinev on.” (Kuulmispuue, N, 35-54a)

- Eluajal kuulmise kaotanud inimeste ja vaegkuuljate puhul on probleemiks seltskonnast isolatsiooni jäämine.

„Tarkade meeste poolt välja mõeldud ütlus, et pime inimene eraldub asjadest, kõrvakuulmisega eraldud inimestest.” (Kuulmispuue, M, 35-54a)

- Vaegkuuljatel on probleemiks, et inimesed räägivad liiga kiiresti, et nad ei jõua huultelt lugeda.
  - Sündinud kurdid elavad paljuski „omas maailmas” ning elavad tihti suhteliselt õnnelikult seejuures. Kurtide kogukonnas on levinud vastasseis moodsa „implanteerimise” vastu (s.t. kurdina sündinud lastele kuulmiseseade külgepanek). Kuulmist mitte kunagi omanuna paljud neist ei tunneta seda olulise vajadusena ning näevad implanteerimises pigem loomulikule olekule vahelesegamist ning kõrvalmõjudest tulenevat ohtu tervisele.
- Pimedate puude eripärast tulenevalt on töötamisega seotud peamisteks barjäärideks ühelt poolt liikumine ja teisalt võimaluse puudumine visuaalseid infokanaleid kasutada. Antud uuringus intervjueritud vastajate põhjal jäi mulje, et pimedad ja vaegnägijad on võrreldes muude puuetega inimestega mõnes mõttes veidi vähem täbaras seisus. On tõenäoline, et sellise järeltule üheks põhjuseks on käesoleva uuringu valimisse sattunud inimeste elu kulg, üleüldne tervislik seisund ja positiivne ellusuhtumine. Siiski, pimedate organisatsioonid on edukat tööd teinud nii võimaluste avardamisel kui õiguste eest võitlemisel. Töövõimaluste poolelt on traditsiooniliselt teada-tuntud harjade tegemine tänaseks paljuski asendunud muude võimalustega – nt. pimemassöörid. Pimedatele korraldatakse erinevaid koolitusi nii erialastel (nt. erinevad massaažiliigid) kui huvialadega seotud (tantsimine, käsitöö jne) teemadel. Samuti antakse välja heliraamatuid ning abivahenditena on kättesaadavad erinev tarkvara tekstisuurenduseks ja ettelugemiseks. Pimedate puhul mainiti muuhulgas konkreetsete probleemidena:
    - Pimedatelt võeti ära sügav puudeaste, mis võttis neilt omakorda õiguse tasuta ühistranspordi sõiduks.
    - Arvutis kasutatav tekstilugemistarkvara on kallis ja selle kasutamine eeldab põhjalikku koolitust.
    - Veebilehti võiks programmeerida arvestusega, et pimedad saaksid neid vastavate ettelugemisprogrammidega lugeda. Häirivad erinevad bännerid jmt.
  - Kogelejate puhul võib välja tuua peamiselt järgmisi probleeme:
    - Paljud neist (ent mitte kõik) ei oma puudeastet, mistõttu jäävad nad välja enamikust puuetega inimestele suunatud soodustuste saajate ringist.

„Noh kuna mul puudega inimeste hulgas tuttavaid ei ole, ... noh kogelejaid ei saaks nende hulka lugeda. Siis ma tea midagi selle kohta öelda.... Ei, mis kogelejatesse puutub, ei ole küll - ühestki toetusest pole kuulnud.” (Kõnepuue, M, 55-64a)
    - Neil on seoses kogelusega tavainimestega suhtlemine raskendatud, mistõttu nad tunnevad alaväärsust.
    - Paljud kogelejad ei jõua puudeliiduni, mistõttu jäävad eemale teraapiavõimalustest, milleks on vastavad kogelejate vestlusringid.

„Kogelejat saabki kõige paremini aidata teine kogeleja”(Kõnepuue, M, 35-54a)

5.3.2 Piirkondlikud erinevused

Piirkondlikke erinevusi on märgata tööhõive ja ka erinevatest meetmetest üldise informeerituse osas.

Üldine majanduskeskkonnast tulenev tööpuudus on piirkonniti erinev, mistõttu on Tallinnas ja teistes suuremates linnades ka puuetega inimesed suhteliselt paremini töövõimalustega varustatud.

Palju mõjutab piirkondlikke eripärasid (kohalike) puudeliitude tegevuse aktiivsus, nende roll kontaktide edendamisel ja info vahetamisel on antud intervjuude põhjal märkimisväärne.

„Meil on selline suhteliselt passiivne seltskond, ei ole sellist karismaatilist eestvedajat, kes võtaks ja veaks enda järel - mingisugune paarkümmend inimest. Mina ei ole see tüüp, et kui uksest visatakse välja, siis ronib aknast sisse, eks ole.” (Liikumispuue, M, 35-54a)

Lisaks erineb mitmete mitteriiklike meetmete kättesaadavus piirkonniti tugevalt.

- Esiteks, omavalitsuste poolt pakutavad kompensatsioonid ja võimalused sõltuvad vastavalt kohalikest rahalistest võimalustest.
  - Invatransport on teenus, milles väikelinnades ja maapiirkondades pärit vastajad toovad välja Tallinnat ja ka Tartut, viidates võrreldavate võimaluste puudumisele oma kodukohas.
  - Avalike asutuste ligipääsetavus - kaldteed, käsipuud, invatualetid, jmt kohandatus erineb paikade lõikes. Kaugemates paikades, nt Kohtla-Järvel pole nt. linnavalitsusel kaldteed, mis iseloomustab ka sealsete mitmete muude asutuste seisundit. Lisaks on asutusi, kus kaldtee on liiga järsu kaldega - seega puuduliste hinnangul tehtud ta pigem linnukese kirjasaamiseks kui nende vajadustega tegelikuks arvestamiseks.

„Meil Koplis on ehitatud või ümber ehitatud, ma ei mäleta, mis seal varem oli, tehti seal selline järsk kaldtee, vähe sellest, et ta on väga järsk, lisaks on ta veel libeda kattelga” (Liikumispuue, N, 35-54a)
  - Mitmed inimesed on taotlenud ja ka saanud kompensatsioone konkreetsete ühekordsete väljaminekute katteks (nt abivahendid jm). Selleks peavad lisaks sihikindlale inimese enda asjaajamisele olema mõistagi omavalitsuse-poolsed rahalised võimalused.
- Kommentaarid Tööturuameti tegevuse kohta erinevad ka piirkonniti tugevalt. Jääb mulje, et küsimus pole niivõrd tööpuuduses antud regioonis, vaid konkreetse piirkonna kontoris töötavate ametnike abivalmiduses ja vastutulelikkuses või vastupidi - osades linnades, selle nappuses.

Töötamise motivaatorid pole märgatavalt seotud puudega inimese geograafilise asukohaga. Küll aga võib täheldada, et barjääride puhul on kaudne seos olemas – nimelt sarnaselt tavainimestele, on töökohti kaugemates paikades keerulisem leida. Puudega inimestel on ilmselt ka keerulisem tööturu võimaluste eripäradele vastavalt oma elukohta muuta.

Väikelinnadest veel problemaatilisem on puuetega inimeste olukord küsitletud inimeste sõnul väiksemates asulates, kus vastavalt toetavate teenuste võrgustik on puudu või asub eemal tõmbekeskuses:

„Maakohtades on see probleem. Siin linnas ei ole, siin linnas sotsiaaltöötajad tulevad ja kaebavad, et kõik nõuavad ja tahavad (naer) et kõik teavad ja tahavad konkreetseid asju ja mõned küsivad liiast, mida nagu polegi ette nähtud.”(Liikumispuue, M, 55-64a)

5.3.3 Vastajate abivajaduse erinevused vanusegruppide lõikes

Toimetuleku erinevusi vanuserühmade lõikes nooremate kasuks võib täheldada, kuid sageli tundub, et need on omakorda tingitud esiteks haridusest ning, teiseks, ka üldisest tervislikust seisundist.

Praegu puuetega noortele pakutav haridus erineb oluliselt nendest võimalustest, mis olid Nõukogude ajal. Siit tulenevalt esineb toimetulekuprobleeme keskmisest sagedamini eakamate puuetega inimestel kui noortel.

Kuigi peaaegu kõik intervjueritud puudega inimesed olid ka internetikasutajad, siis on selge, et sotsiaalne suhtlus on aktiivsem just nooremate inimeste seas. See omakorda aitab kaasa paremale informeeritusele nii töö- ja õppimisvõimaluste kui ka erinevate meetmete olemasolu kohta.

Mitmed eakamad inimesed räägivad, et kõigepealt oleks vaja tervis normaalsemaks saada, siis võiks alles järgmistele asjadele mõelda – nagu täiendõpe või töötamine (juhul kui on tegu töötuga).

5.3.4 Millega eristuvad eestlastest vene keelt tavakeelena kõnelevad vastajad?

Nii nagu eestikeelsed ja venekeelsed inimesed on Eesti ühiskonnas üldiselt erinevates sotsiaalsetes võrgustikes, on sarnane olukord ka puuetega inimeste seas.

Venelaste seas on mitmeid aktiivseid inimesi ja ka eesti keele oskajaid. Siiski, paljudel venelastel ilmneb keelebarjääre, mis seab piirangud töötamisvõimaluste valikule. On arusaadav, et riigikeele oskuseta ei saagi töötada valdkondades, kus seda töös vaja läheb. Keelebarjääride avaldumist on välja toodud ka muude olukordade puhul.

„Mind võeti vastu spetsiaalsesse invaliididele mõeldud toimetulekukeskusesse Astangul, kus invaliidid saavad hariduse. Õppisin seal kaks aastat. Jällegi ei tabatud mind vastu võtta, sest olen venelane ja arvati, et ma ei tule toime. Seal on kõik eestlased, loengud on eesti keeles, töö toimub eesti keeles. Selgus aga, et tulen toime küll. (Liikumispuue, M, 25-34a)

Puudeliitides, mis on sageli võtmeks nii sotsiaalsete võrgustike kui võimaluste kohta info saamiseks, toimub samuti enamus tegevust eesti keeles, mistõttu jäävad mõned venekeelsed puudega inimesed ühingute tegevusest kõrvale.

„Olen mõne sõnaga kuulnud sellest, et siin Tartuski on skleroosihaigete organisatsioon. Olulist aktiivsust ei ole ma aga üles näidanud, kuna siin on kõik enamalt jaolt eestlased, mina ei räägi aga kuigi hästi eesti keelt.” (Liikumispuue, N, 55-64a)

Seetõttu on venekeelsed puudelisid vähem aktiivsed eestlastest ja neis esineb rohkem käegaloomist - nii puudeliitude poolt pakutavate võimaluste kasutamisel kui riigipoolsete meetmete vastu huvi tundmisel.

„Kord uue aasta algul helistas üks naine mulle tööle. Ümberringi istusid parasjagu inimesed – juhataja ja teised ülemused. Järsku oli mulle telefon. Küsiti, kes ma olen. Öeldi, et helistatakse sellega (puudega) seoses. Üks vanem naisterahvas rääkis justkui eesti keele raadiosaates - sellise käigiseva häälega. Ma mõtlesin: „Jumal küll!“ Ühesõnaga, ma kuulasin ta ära, tänasin ja jätsin hüvasti. Sellega kõik lõppeski.” (Liikumispuue, N, 55-64a)

Erandiks on piirkonnad, kus venelaste osakaal on suurem (nt Ida-Virumaa). Näiteks Jõhvis on olukord lahendatud nii, et tehakse kaks gruppi - eestikeelne ja venekeelne, ning kokkuvõttes on kõik rahul. Samuti mainiti ühel juhul, et sellest aastast hakati infolehte kahes keeles välja andma. Kuigi teatud osa infost, ent mitte alati kõik, on kättesaadav nii eesti kui vene keeles võib öelda, et venekeelsed inimesed on eestlastega võrreldes erinevatest võimalustest ja meetmetest keskmiselt vähem informeeritud. Infot saab küll internetist otsida, kus enamik on kättesaadav, ent selleks tuleb eelnevalt teada, mida otsida.

„Jah, juurdepääs informatsioonile ei ole nii hea. Näiteks Invaliidide Palatis on kogu teave eestikeelne. Ka meie koduleheküljel on hetkel üksnes eestikeelne, kuigi teave peaks olema nii inglise kui ka vene keeles. /.../ Paljudes maades, isegi Venemaal on teave ka inglise keeles. Kuna meie ühing rajati Tartus, on suurem osa selle liikmetest eestlased. Kuna ühinguks kaasati ka Ida-Virumaa ja selles on niiüld venekeelseid liikmeid, hakati meie välja antavat väikest ajalehte tõlkima. Nii et iseenesest ei ole see kuigi suur probleem.” (Liikumispuue, N, 35-54a)

Eestivenelaste massimeedia kasutus erineb teatavasti eestlaste omast täielikult – telejaamadest on vaadatuim PBK. Selle tagajärjeks on erinev infoväli ja seega lüngad kohaliku teabe saamisel.

„Esiteks, kui see teave ka kuskil on, on see eesti keeles. Olgu pealegi, sellega saab kuidagi hakkama. Kuulan hommikust õhtuni Raadio 4. Vabest võiksid seal olla mingid informatsiooniblokid?” (Liikumispuue, N, 35-54a)

„Loen venekeelseid ajalehti ja külastan venekeelseid veebilehti. Panorama, Severnoje Poberežje (see on kohalik leht), televisioonist Pervõi Baltiiski kanal.” (Liikumispuue, M, 25-34a)

Eripärana võis täheldada, et venekeelsete puudega inimeste keelekasutuses on selgelt täheldatav sagedasem nõukogude-aegsete terminite ja väljendite, nagu „invalid”, „grupp”, jmt kasutamine.

„Esiteks, võtan ennast näiteks, tekivad probleemid sellepärast, et sa oled invalid... Praegu räägitakse teistmoodi „inimene piiratud võimalustega” - õigesti teevad. Ma üldse ignoreerin sellist sõna nagu „invalid”. Vot. Võib-olla seda on lihtsam öelda. See on probleem. Probleem on, sest olen naine. Ka probleem. Pluss keel. Minul seda ei ole. (Liikumispuue, N, 35-54a)

Kokkuvõtvalt, mitte-eestlasest puuetega inimesed arvavad, et nende probleemid, mis on seotud eesti keele valdamise või mitte valdamisega ei erine tervete inimeste probleemidest. Kui keelt ei valda, siis vahet ei ole, kas sa oled terve või puudega inimene. Kui töö keeleoskust nõuab, siis keel on barjääriks. Lisaks keelebarjäärile on antud uuringu sihtrühmal lihtsalt üks barjäär lisaks – s.o. puue. Samas, kui eesti keel on selge, siis on üks barjäär vähem.

Muid rahvuslikke erinevusi uuringus ei ilmnunud ja esmasteks probleemideks on ikkagi puudest tulenevad piirangud.

5.3.5 Erinevused meeste ja naiste vahel.

Meeste ja naiste vahelisi olulisi erinevusi antud uuringu käigus ei ilmnenud. Mõlema soo esindajate seas on aktiivseid edasipürgijaid, kes on optimistlikud, oma võimalustest teadlikud, ja kasutavad neid ning teisalt, vastupidi – inimesi, kellest peegeldub kibestumise toone.

Tõsi, olukorras, kui puudega naisel on laps ja tal peaks ka puuduma mehepoolne toetus, on naisel kahtlemata raskem, kuna lisaks endaga toimetulekule peab ta suutma lapsele kõike vajalikku pakkuda.

Vaid üks naissoost vastaja tõi konkreetselt välja puuetega naiste halvema seisundi:

„See ei ole üks ega kaks, see on kolm. Sest naisinvaliidil on ka kolmekordselt raske elada. Raskem kui mehel, sest on perekond. Siin on probleem - kui on pere, siis võivad olla lapsed.” (Liikumispuue, N, 35-54a)

5.3.6 Puude tekke ajast tingitud erinevused.

Kui võrrelda töösse ja meetmetesse suhtumiste põhjal inimesi, kellel on puue kaasasündinud või varajasest lapsepõlvest ning kellel täiskasvanueas tekkinud, siis võib täheldada järgmist:

- Elu jooksul omandatud puudega inimesed on harjunud, et töötamine on loomulik osa elust ja inimese hakkamasaamine elus sõltub eelkõige temast endast. Riigilt tulenev abi on küll vajalik, et võimaluste ebavõrdsusi tasandada, ent ainult nendele lootmine ei saa tagada täisväärtuslikku elu. Sealt tulenevalt on elu jooksul traumade või haiguste tagajärjel töövõimetuks jäänud puudega inimesed sagedamini tegusamad.
- Kibestumiste märke esineb keskmisest vähem nendel inimestel, kelle puue on kaasa sündinud. Neil puudub võrdlusmoment enda tervelt elatud eluperioodiga ja seetõttu kurvastavad nad oma puudest tuleneva teistsuguse seisundi üle keskmisest vähem.

5.4 Kellelt millist abi enim oodatakse?

Paludes vastajatel rääkida sellest, mida erinevad asutused ja institutsioonid võiksid oma töös parandada, mainitakse peamise probleemi ja arenguvajadusena enamasti infopuudust.

Lihtsa inimese perspektiivist vaadatuna ei ole vahet, milline konkreetne institutsioon talle abi pakub. Ametiasutused moodustavad inimese jaoks sageli ühe rinde. Neile tekitab ebamugavusi ja segadust just see, et erinevaid asju tuleb taotleda erinevatest asutustest.

- Alati ei teata seda, millist abi või toetust kust asutusest on võimalik saada;
- Pahatihti tuleb sama toetuse või hüvitise pärast joosta mööda erinevaid asutusi. Samas, nii liikumine liikumispuudelistel või pimedatel, samuti asjaajamine nii kuulmis- kui kõnepuudelistel inimestel on raskendatud.

Erinevate asutuste osas jäi peamiselt kõlama järgmine:

- Pensioniamet – seostub sõnadega „pension” ja „pensionär”. Töövõimetuspension on automaatselt laekuv toetus, seega sealt ei osata midagi enam soovida.

- Tööturuametilt (sageli vestlustes ka „Tööhõiveamet”) eeldatakse mõistagi tööprobleemide lahendamist, mis konkreetselt tähendaks inimesele tema kvalifikatsioonile ja puudele vastava töökoha leidmist. Neilt oodatakse sageli ennetavamalt pakkumist – tihti on inimesed end töösoovijana registreerinud, kuid positiivne tagasiside on tulemata jäänud.
- Kohalikul omavalitsuselt eeldatakse kõige sagedamini tehniliste probleemide kõrvaldamist *a la* ligipäätavusega seotud probleemid.
- Arstidelt eeldatakse praegusest enam informeeritust ning kuna arst on enamasti esimene kontakt puude tekkimise korral, siis oleks vaja, et inimene saaks sealt kõik edasised vajalikud „juhtlõngad”, mis puudutab puudeliitude kontakte ning infot ettenähtud meetmete osas. Kurtidele meeldiks, kui leiduks arste, kes oskaksid viibelda.

„Siin ma näen seost, et puudega inimestega rohkem koostööd teha, näiteks see, et iga logopeed teaks, teaks midagi teha, et seal oleks mingi eneseabigrupp või kursus” (Kõnepuue, M, 35-54a)

„No ta on isegi ülepea-kaela kõik, et mis ta seal paremini saab teha, nad isegi vahest istuvad ületunde seal, kirjutavad pabereid ja meil on nüüd noored perearstid, nüüd on juba kolmas, et üks läks Rootsi, teine läks Ameerikasse, kõik lasevad jalga, paremat töökohta (naer) nii et see on probleem jah, kes ikka head on need lähevad ära ja me peame leppima nendega, kes siis jäävad siia, patrioodid nagu öeldakse” (Liikumispuue, M, 55-64a)

- Puudeliitude tööga ollakse enamasti väga rahul, kuna sealne töö on niigi vabatahtlikkuse alusel tehtav ning sealt saadavad kontaktid ja info on puuetega inimeste jaoks väga olulised. Miinusena tuuakse välja liitude puudulikku rahastamist.

„Praeguse idee järgi on ju ka läbi Puuetega Inimeste Koja, aga need saavad raha basartmängu maksudest, et kui riiklik värk oleks, siis oleks parem, et saaks pika aja peale oma tööd ette planeerida.” (Kõnepuue, M, 35-54a)

„Kui ma oleks jäänud koju, ma ei tea, mis minust oleks siis saanud, kui sellist organisatsiooni poleks olnud, võib-olla oleks leidnud ka mingi muu rakenduse ja nüüd ma leidsin sellise rakenduse.” (Liikumispuue, M, 55-64a)

- Tööandjad, kolleegid, õpetajad aga laiemalt – inimesed üldse võiksid olla rohkem haritud ja teadlikud puuetega inimeste eripäradest.

- Kuigi enamasti kohtavad puudega inimesed kaaslastelt toetust, siis üksikute juhitudel on nt kolleegide puhul mõnitavat suhtumist mainitud.

„Kolleege on igasuguseid, seal on seinast sein. /.../ Noh see on niimoodi, et need kes nagu normaalselt suhtuvad, võiksid teistele, kes ei suhtu päris normaalselt, seda ütelda lihtsalt.” (Kõnepuue, M, 55-64a)

- Tööandjate puhul mainitakse laiemat vajadust neid valgustada selles, et puuetega inimene võib olla palju pühendunum töötaja võrreldes tavainimesega.

„Ma olen siin tööandjatega ka rääkinud, et Tallinna omadega, et nad tõesti töötavad ikka südamega, ei ole selliseid käega löömise asju, et okei ma täna ei tee, ma teen homme.” (Liikumispuue, M, 55-64a)

- Õpetajad:

„Õpetajad võiksid ka meeles pidada et neil on ka klassis kurt inimene, et nad väga kiiresti ei räägiks ja kui ma saan ette istuda, et siis ma saan ka jälgida õpetaja suund, aga kui ta räägib liiga kiiresti, siis ma ei saa suu pealt aru.” (Kuulmispuue, N, 16-24a)

- Tavainimeste puhul on täheldatud, et mitmed neist kohmetuvad puudega inimeste juuresolekul ja hakkavad ebamugavust tundma võimaliku tunnetatava aitamiskohustuse ees.
- Pereliikmete ja sõpradega on pea kõik vastajad väga rahul, mis puudutab kõikvõimlikku tuge, mida viimased on inimesele tema puude tõttu pakkunud.

5.5 Tähelepanekud seoses sarnaste probleemidega tuttavatega

Tuttavate ja teiste inimeste kohta toodud näited ei erine oluliselt inimeste enda kohta käivast infost. Kuna uuringusse oli hõlmatud mitmeid puudeliitude aktiviste, siis nad sageli teadsid rääkida, et paljudel sama piirkonna inimestel ei lähe nii hästi kui neil endil, on palju neid kes „nelja seina vahelt välja ei tule”. Viimaste jaoks on puudeliit sageli üks väheseid olulisi infokanaleid erinevate võimaluste kohta.

„Ma kardan, et ta võib-olla ei osand seda oma lapsele või lapselapsele siis serveerida või. Et ta nob arvatavasti, nii palju ta ütles, et laps toast välja üldse ei julge tulla. Nob ma kujutan pilti, kui ta juba mitu aastat on üks niimoodi toas olnud, ega ta sealt ei hakkagi siis välja tulema ja kui kedagi ei ole selliseid inimesi, kes teda aitaksid, siis ta jääbki sinna tupp!” (Liikumispuue, N, 25-34a)

Samuti kipub tutvusringkonnas leviva info najal lisaks inimeste enda probleemidele sageli sellest äärmuslikumaid ja täbaramaid näiteid ilmnema.

„Ma tunnen üht neint, kes elab Tartus ja töötab ja sõidab selle taksoga, aga ta töötab, et maksta takso eest. Milleks see on vaja sulle? Tabame olla kollektiivis, subelda inimesega. Vot nii.” (Liikumispuue, M, 35-54a)

„Laine, tema on nüüd alles hiljuti oli ajalehes ka ..., läbi kohtu ajas oma puuet taga nagu. Tead tal on kaks jalga proteesi nagu ja tabeti nüüd puue üldse ära võtta, et inimene oleks, tuleb sellega toime.” (Liikumispuue, N, 25-34a)

„Üks ühingu liige, kes ennem töötas Viljandis, ma ei mäleta, mis asi see oli, et seal nagu aidati puuetega inimesi, selleks võeti tööle, et seda toetust saada.... siis oligi, et inimene oli tööl keskil aasta ja siis enam toetusraha ei saanud ja siis lasti ta lahti (naer).” (Kõnepuue, M, 35-54a)

„Üks siin oli, et kes lootis mingit daami või elukaaslase tulekut (isiklik abistaja), et tal olid seal lõhnad juures ja läks see abistaja jutt linnavalitsusse ja läks ajalehte, jama oli palju (naer)” (Liikumispuue, M, 55-64a)

5.6 Puudeliitude roll

Nagu eelnevates peatükkides mainitud on puudeliidud ja -ühingud puuetega inimestele ülioluliseks abiks mitmes mõttes:

- Suhtlus- ja sõprusringkond;
  - „Kõige suurem sõpruskond ongi selle ühingu sees” (Kõnepuue, M, 35-54a)*
- Infokanal meetmete, töövõimaluste jmt osas;
- Koolitusvõimalused;
- Puudele vastavalt kohandatud meelelahutus – huvialaringid ja ühisüritused;

- Enesehinnangu tõstmine ja isolatsioonist väljumine;
- Ühingu aktivistina võimalus eneseteostuseks.

Puuetega inimeste organisatsioonide olulisimaks väljakutseks on „nelja seina vahele jäänute” n.ö. kodunt välja toomine. See eeldab muuhulgas ilmselt nende paremat informeeritust võrgustikest väljaspool olevate puuetega inimeste olemasolust ja paiknemisest ning sellega seoses teatud juhtudel ka isikuandmete kaitsest tulenevate barjääride ületamist.

Üheks suurimaks väljakutseks on puudeliitudele nende töö rahastamise pidevus, mis mittetulundusorganisatsioonidele omaselt on suuresti projektipõhine, seega raskelt prognoositav.

5.7 Ettepanekuid lisameetmete osas

Erinevaid ideid soodustuste ja tegevuste osas, mida puudega inimesed on välja pakkunud:

- Osalise tööaja soosimine või ühe töökoha täitmine kahe või mitme puudelisega;

„Noorematest inimestest rääkides, võiksid nad sageli töötada, aga terve tööpäev, kaheksa tundi on neile probleem. On raske leida tööd, kus oleks kuus tundi või pool ametikohta või kaks inimest koba peale. Põhimõtteliselt oleks see minu meelest isegi võimalik, aga see ei ole kombeks.” (Liikumispuue, N, 35-54a)

- Eriti oluline on mitte lasta inimesel isolatsiooni langeda kui inimesel tekib puue elu jooksul raske haiguse või trauma tagajärjel. Sealjuures on oluline raviarsti kui esmase kontaktisiku roll ühingutesse suunamisel.

- Rehabilitatsiooniplaani uuendamine ja puudeastme ülevaatamine ühildada;

„Kui nad on koos käivad asjad, siis nad peavad koos käima, aga mitte nii, et sa jälgid koguaeg, et millal sul see paber otsa saab, millal sul teine paber läbi saab, kogu aeg pead jälgima seda.” (Liikumispuue, M, 35-54a)

- Uutele hoonetele kohustuslik ligipääsetavus:

„Kui ehitatakse mingi uus hoone või renoveeritakse midagi, et siis võiks olla kobe selline seadus, et kui sinna puuetega inimene ligi ei saa – siis ei saa liiklusluba, siis ei saa seda maja avada” (Liikumispuue, M, 35-54a)

- Kogelejale telefonikõnede hinnasoodustus;

„Noh ei ole, mis nagu võiks olla, et kogelejate puhul näiteks mingisugune telefon, et kus kõneminut maksaks vähem, et vist kuskil midagi on, ma nüüd täpselt ei tea jah, et kuskil vist ka tehakse, aga see oleks asi, mille peale võib mõelda, et sellest oleks nagu suur abi.” (Kõnepuue, M, 35-54a)

- Puudega inimesele kodune internet tasuta või poole hinnaga;

- Kaardistada ja selgitada tööandjatele, millist tüüpi töid milliste puuetega inimestele võiks pakkuda;

„Oleks vaja informeerida ühiskonda, et kui on inimene, kes on ratastoolis, kes ei ole suuteline iseseisvalt liikuma, see ei tähenda veel seda, et ta pea ei tööta.” (Liikumispuue, N, 35-54a)

6 LISA 1

6.1 Süvaintervjuu eestikeelne vestluskava

Vastaja profiil:

- Sugu: M / N
- Vanusevahemik: 16-24, 25-34, 35-54, 55-64
- Puudeliik _____
- Elukoha piirkond _____
- Rahvus: _____

NB! SUURTÄHTEDEGA KIRJAS INFO EI OLE MÕELDUD VASTAJALE ETTELUGEMISEKS, VAID INFORMATSIOONIKS INTERVJUEERIJALE.

I REGIONAALSUS, SOTSIAALNE VÕRGUSTIK – 10 min

1. Kas olete mõne puuetega inimeste organisatsiooni liige? (Jah/ei).
2. KUI VASTAJA ON PUUETEGA INIMESTE ORGANISATSIOONI LIIGE: Kui aktiivselt see organisatsioon aitab kaasa teie piirkonnas puuetega inimestele töö leidmisel, aga ka töötegemisega/õppimisega seonduvate probleemide lahendamisel? (VAJADUSEL LISADA - s.t selliste Eestis tänapäeval pakutavate toetuste, teenuste ja hüvitiste väljaselgitamisel, mis aitaksid puuetega inimestel tööd teha).
3. KUI EI OLE LIIGE, SIIS: miks?
4. Kas olete mõne muu organisatsiooni (seltsi, klubi jne) liige?
  - a. KUI JAH: Kuidas Te selle tegevuses osalete?; Kui EI – Miks ei ole liige?
5. Milline on teie ühiskondlik aktiivsus? Kui tihti käite väljas – kinos või teatris, aga ka kauplustes, vajalikes ametiasutustes? Kui tihti suhtlete sõpradega? Millised on teie peamised hobid ja kui tihti nendega tegelete?
  - a. KUI HARVA VÕI ÜLDSE MITTE, SIIS: Mis on peamised põhjused/takistused selleks?
  - b. KUI VASTAJA EI MAININUD TRANSPORDIPROBLEEMI - Millised on transpordivõimalused puuetega inimestele teie kodukohas?
6. Kas ja kuidas toetasid vanemad teie õppimist ja huvialadega tegelemist lapsepõlves?
7. MITTE-EESTLASTELT KÜSIDA LISAKÜSIMUS – Kas olete sündinud Eestis? KUI JAH - Kas teie vanemad on sündinud Eestis? KUI JAH – Aga vanavanemad?

II ÕPPIMINE JA TÖÖTAMINE – 35 min

8. Kas teil on keskharidus?

9. Kas te töötate või õpite praegu?
10. Kas ja kus te olete lisaks õppinud, millised on teie haridus ja eriala?

KUI VASTAJAL ON MÕNES ÕPPEASUTUSES ÕPPIMINE JÄÄNUD POOLELI, KÜSIGE - Mis põhjustel te katkestasite õppimise? Kuivõrd olete mõelnud õppimise jätkamisele ja milliseid võimalusi te selleks teate?

11. Kas olete kunagi läbinud erialase täiendkoolituse või ümberõppe muul ametialal töötamiseks? KUI JAH - Kes seda pakkus (ühing, KOV, riigiasutus) ja kus see toimus?
12. KUI VASTAJA ON VÄHEMALT KESKHARIDUSEGA JA HETKEL EI ÕPI KUSAGIL - Kas vajaksite täiend- või ümberõpet praegu?
13. KUI VAJAB JA HETKEL EI OLE TÄIEND-/ÜMBERÕPPES: Millised on teie jaoks suurimad takistused täiendkoolituse/ümberõppe saamisel?
14. Kas olete kunagi töötanud?
15. KUI VASTAJA TÖÖTAB VÕI ON KUNAGI TÖÖTANUD - Palun kirjeldage oma senist/viimast töökogemust.

VIIMASE AMETI/TÖÖKOHA PUHUL KÜSIDA (KUI VASTAJA ISE EI MAINI) -

- a. Kus Te töötate/töötasite ja kui kaua?
- b. Kuidas Te selle töö leidsite?
- c. Kas see töö on/oli tähtajaline või tähtajatu?
- d. Milles see töö seisneb/seisnes? – kirjeldage oma tööülesandeid.
- e. Kas tööta(s)i te osalise või täiskoormusega?
- f. KÕIGI TÖÖKOHTADE PUHUL: KUI LAHKUS - miks?

PRAEGUSE TÖÖKOHA JA AMETI KOHTA KÜSIDA:

13. Mis Teid motiveerib töötama? (KUI EI MAINI PALKA: - Kui oluliselt Teid motiveerib töö käima töötasu?)
14. Kui kaugel te töö käite, kui kaugemale oleksite valmis tööle minema? (Kus võiks olla töökoha asukoht – kodus või väljaspool?)
15. Kas olete mõelnud ka kodus töötamisele ja millist tööd te kodus teha sooviksite?
16. Mis on teie jaoks kõige suuremaks takistuseks töö käimisel ja/või töötamisel (õppimisel)?

KUI VASTAJA ON (OLNUD) FÜÜSILISEST ISIKUST ETTEVÕTJA (FIE):

- Kuidas saaks riik senisest enam toetada puudega FIEde tegutsemist?

KUI VASTAJAL TÖÖKOGEMUS PUUDUB VÕI TA HETKEL ON TÖÖTU / EI ÕPI –

17. Mis on peamised põhjused või takistused miks te ei tööta (ei õpi) või ei ole töötanud (õppinud)?
18. Kui suur on Teie jaoks täna tõenäosus leida endale oma erialal sobivat tööd?
19. Kas olete kunagi (pärast töölt lahkumist) tööd otsinud? (Kas olete pärast õppimise katkestamist proovinud seda uuesti jätkata? KUI JAH/EI – miks?)
20. Kas olete ka viimase nelja nädala jooksul tööd otsinud?
KUI JAH: Kuidas, ning millised on Teie jaoks peamised põhjused, miks te ei ole tööd leidnud?
KUI EI: Miks Te ei ole tööd otsinud?
21. Kas te oleksite valmis asuma tööle (õppima või ka ümberõppesse) lähema kahe nädala jooksul?
KUI JAH - Mis on peamine motivatsioon/põhjus tööle (õppima) asumiseks?
KUI EI – Miks ei ole?
22. Kas olete kunagi mõelnud FIE-na töötamist?

MITTE-EESTLASTEST VASTAJATELT KÜSIDA LISAKS -

23. Kuidas Teile tundub, kas võrreldes nende puuetega inimestega, kelle emakeeleks on eesti keel, on töö leidmine, vajadusel ka õppimine teie jaoks raskem või mitte?
KUI JAH: - Kirjeldage palun, mis teeb selle raskemaks?

III MEETMED – 40 min

Käesolevas uuringus nimetame me kõiki puuetega inimeste poolt kasutatavaid toetuseid, teenuseid ja hüvitisi edaspidi lühidalt meetmeteks.

24. Loen teile ette mõned töötamist toetavad meetmed.
Kas te kasutate neist mõnda praegu?
Kas olete mõnda kasutanud kunagi varem (Millal?) või teate mõnda neist meetmetest (nt seda kasutab/ on kasutanud mõni teie tuttav)?

KUI VASTAJA PALUB MEEDET LÄHEMALT SELGITADA (EI TUNNE SEDA NIME JÄRGI), KASUTAGE SELGITAMISEKS KÜSIMUSTIKU LISAS TOODUD PIKEMAJD MEETMETE KIRJELDUSI.

IGA MEETME PUHUL TEHKE TABELISSE MÄRGE VASTAVALT, KAS VASTAJA ISE KASUTAB SEDA PRAEGU, ON KASUTANUD SEDA VAREM (TÄPSUSTADA, MILLAL: AASTA) VÕI KAS SEDA ON KASUTANUD MÕNI TEMA TUTTAV.

MEETMETABEL:

	kasutab <u>ise</u>	on <u>ise</u> varem kasutanud (millal: aasta)	teab või kasutab/ on kasutanud mõni <u>tuttav</u>
1. Puudega tööealise inimese toetus	x		
2. Töövõimetuspension			
3. (Kutse-) Rehabilitatsiooniteenus			

	kasutab <u>ise</u>	on <u>ise</u> varem kasutanud (millal: aasta)	teab või kasutab/ on kasutanud mõni <u>tuttav</u>
4. Proteeside, ortopeediliste ja muude abivahendite andmine			
5. Isikliku abistaja teenus			
6. Tugiisiku teenus			
7. Transporditeenus puuetega inimestele			
8. Sotsiaalnõustamine			
9. Töötamistoetus puudega inimesele			
10. Täienduskoolitustoetus			
11. Taastusravi			
12. Tööturuametilt pakutavad teenused ja toetused:			
• teavitamine tööturu olukorrast ning tööturuteenustest ja –toetustest			
• töövahendus			
• karjäärinõustamine			
• tööturukoolitus			
• tööpraktika			
• tööharjutus – (<i>vaimupuudega?</i>)			
• abistamine tööintervjuul			
• tööruumide ja –vahendite kohandamine			
• töötamiseks vajalike abivahendite tasuta kasutada andmine			
• tugiisikuga töötamine (<i>vaimupuudega?</i>)			
• ettevõtluse alustamise toetus			
1. Muu vastaja poolt nimetatud meede (kirjutage)			
2. Muu vastaja poolt nimetatud meede (kirjutage)			

	kasutab <u>ise</u>	on <u>ise</u> varem kasutanud (millal: aasta)	teab või kasutab/ on kasutanud mõni <u>tuttav</u>
3. Muu vastaja poolt nimetatud meede (kirjutage)			

NB! IGA TABELIS TOODUD MEETME PUHUL, MIDA VASTAJA ISE KASUTAB/KASUTAS VÕI TEAB (1. VÕI 2. VEERG), TÄPSUSTAGE -

- Püüdke meenutada, kes oli (meetme) ..... pakkuja – kas Tööturuamet (endine Tööhõiveamet), Pensioniamet, KOV, MTÜ või mõni organisatsioon?
- Kuskohast saite informatsiooni selle (meetme) kohta?
- Kuivõrd lihtsalt oli see toetus, hüvitis või teenus teie jaoks kättesaadav? (KUI VASTAJA EI MAINI JÄRJEKORDA - Kui pikk oli järjekord selle toetuse, hüvitise või teenuse saamiseks?)
- Kas see (meede) õigustas end - kas see aitas Teil tööd leida või kergendas töötegemist (tööl käimist)? KUI JAH/EI, SIIS - miks? Tooge mõni konkreetne positiivne või negatiivne näide. (VAJADUSEL TÄPSUSTADA: Milline oli sellest (meetmest) tulenev abi Teile? Mis jäi puudu, milliseid ootuseid see ei täitnud?)
- Kas seda meedet saaks Teie seisukohast kuidagi paremaks muuta? Kuidas?

25. MEETMETE PUHUL, MIDA ON KASUTANUD VASTAJA TUTTAV (VIIMASES VEERUS), KÜSIGE - Mida ta on sellest meetmest teile rääkinud? (Kas see õigustas ennast?)

KÜSIDA KÕIGILT -

26. Millisest allikast (kellelt) Te saate peamiselt informatsiooni erinevate toetuste, teenuste ja hüvitiste kohta?
27. Kas Teil on seoses töötamis- ja õppimisvõimalustega jäänud selgusetuid küsimusi, millele Te ei ole siiani kusagilt vastuseid saanud? Kas võiksite meenutada, mis küsimused Teil on tekkinud?
28. Kuidas hindate oma majanduslikku toimetulekut praegu? Millised on peamised sissetulekuallikad?
29. Kas te elate kellegagi koos ühes leibkonnas või elate üksinda?
30. Mis tekitab teile (teie leibkonnale) - lisaks igapäevasele toidule - kõige suuremaid kulutusi? (nt kas transport, ravimid, muud abivahendid)
31. Kui te mõtlete praegusele olukorrale, siis millist abi seoses töötamisega (õppimisega), aga ka üldiselt võiksid järgmised asutused ja inimesed Teile senisest enam pakkuda? (VAJADUSEL TÄPSUSTADA: - Millised on need teenused või ka nõu, mida nad võiksid Teile anda?)
  - kohalik omavalitsus (!)
  - Tööturuamet (!)
  - Pensioniamet (!)

- pere- või eriarst
- rehabilitatsiooniteenuse osutaja
- tööandja (õpetaja)
- kolleegid (kaasõpilased)
- puuetega inimeste organisatsioon
- pereliikmed, sõbrad, tuttavad

NB! IGA OSAPOOLE JUURES VAJADUSEL TÄPSUSTADA LISAKS - Kas olete neilt seda abi ka küsinud ja millised olid tulemused?

32. MEETMETE VIIMASE KÜSIMUSENA: Millisest abist olete siiani enim puudust tundnud, nii seoses töötamise (õppimisega) või töölesaamisega, aga ka laiemas mõttes?

(VAJADUSEL ABISTAGE VASTAJAT: – Millisest abist olete puudust tundnud - töö leidmisel; täiendkoolituse, ümberõppe saamisel; ringiliikumisel, tööleminekul; töö harjutamisel; töökoha kohandamisel; töötegemisel jne)

33. Kuivõrd oluline on teie jaoks töö otsimisel või tööintervjuule minekul teadmine, et sama või sarnast töökohta on kas pakutud või sellele on kandideerinud teised sarnase puudega inimesed (nn küünarnukitunne, psüühiline kindlusetunne)? - Kas seejuures on ka oluline, et need inimesed oleksid teie tutvusringkonnast?

34. Mis on teie arvates selleks peamised põhjused, miks on tööealiste puuetega inimeste tööhõive Eestis on madal? (VAJADUSEL KÜSIDA LISAKS: - Kuivõrd see on võimaluste, kuivõrd motivatsiooni puudumine?)

35. Räägime ka eelarvamustest. Pakun näiteks välja, et üks põhjuseid, miks puudega inimene tööle ei lähe võib olla seotud hirmuga, et nii jääb inimene oma võimalikest toetustest ilma. Samas ei oska kuskilt otsast kinni võtta, kuidas see valearusaam inimesteni on jõudnud. Kas oskate seda kommenteerida?

(Kas oskaksite nimetada veel sarnaseid hirme või eelarvamusi, mis võiksid olla probleemiks tööle- või õppimaasumisel?)

36. Millistest soodustustest või eritingimustest töötavatele puuetega inimestele te olete teadlik? (VAJADUSEL TÄPSUSTADA – Näiteks, kas te olete kuulnud:

- töötava puudega inimese õigusest pikendatud põhipuhkusele /28 kalendripäeva asemel 35 kalendripäeva/?
- töötava puudega inimese õigusest täispuhkusele ka osajaga töötamise puhul?
- tulu- ja sotsiaalmaksusoodustusest tööandjale?

IV TÖÖTURG - KOHANEMINE JA PAINDLIKKUS – 10 min

37. Palun kirjeldage enda seisukohast n.ö ideaalset töökohta.

38. Millised oleksid alternatiivsed töövormid, mis iseloomustaksid Teie jaoks ...?

- paindlikku töökohta (s.h töökoha kohandamine, abivahendid)

- paindlikku töökorraldust (s.h tööaja paindlikkus; sobivamad (kergemad) tööülesanded)
- paindlikke tööalase arengu- ja karjäärivõimalusi
- paindlikku ümber- või täiendõpet
- teisi motiveerivaid võimalusi töökohal, milliseid?

V LÕPETAMINE – 5 min

- Kas sooviksite veel midagi lisada, millest täna juttu ei tulnud?

Intervjuu kuupäev _____, kellaeg _____, kestus (minutites) _____